

6086

2) 24

6086

53

6026

UNIVERSITY OF KERALA

SANSKRIT SERIES

No. 213

KARANOTTAMA

(with commentary)

BY

ACYUTA

LIBRARY

P. G. Deptt of Sanskrit,
Jammu University, Jammu.

Acc. No.

Sr. No.



Edited and Published by

K. RAGHAVAN PILLAI

B. A. (Hons.), Ph. D. (Lond.)

PRINTED AT THE S. V. G. PRESS, TRIVANDRUM

1964/1140

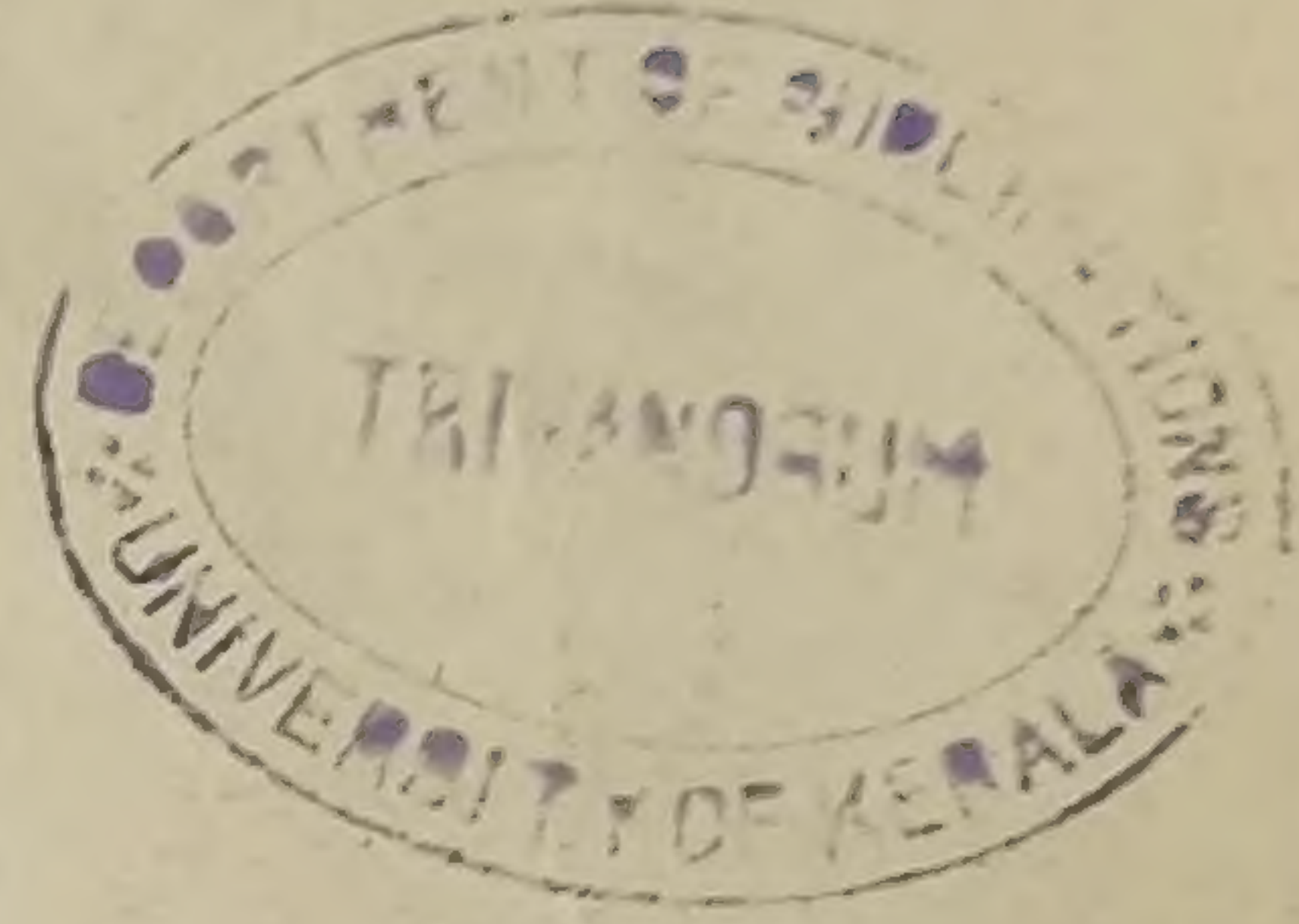
All rights reserved]

[Price Rs. 2.25

केरळविश्वविद्यालयः
अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलिः

ग्रन्थाङ्कः - २१३

करणोत्तमं
सविवरणम्
अच्युतकृतम् ।



LIBRARY
P. G. Dept. of Sanskrit,
Jammu University, Jammu.
Acc. No. 55395
Sr. No. 6086
Dated

प्रकाशकः

डाक्टर. के. राघवन् पिळ्ळ

पौरस्त्यग्रन्थप्रकाशनकार्यालयाध्यक्षः ।

अनन्तशयने एस्. वी. जी. मुद्रणालये मुद्रितम् ।

१९६४/११४०

मूल्यं रुप्यकद्वयम् ।



INTRODUCTION

Trkkantiyūr Acyuta Piṣāroṭy whose *KARA-
NOTTAMAM*¹ we are publishing as No. 213 of the Tri-
vandrum Sanskrit Series occupies a foremost position
among the scholars that Kerala has produced in the field
of astronomy. Himself an author of no mean merit his
name has been immortalised by his famous disciple
Melputtūr Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri.

Acyuta belonged to the Piṣāroṭy community of
Kerala whose traditional duty it was to provide the flo-
wers and garlands to the temples. His house Trkkanti-
yūr was situated in a village of the same name near
Tirur in the Calicut district and was well known for the
many scholars who were members of that family.² Acyuta
mentions that he was taught by a person called Jyeṣṭha-
deva.³ After completing his education Acyuta became a

1. First serialised in the *Journal of the Kerala University
Oriental Manuscripts Library*; Vol. XI, No. 1 to XII No. 3

2. For instance the Nāṇappa whom Uddanda Śāstri men-
tions with derision in the well known verse ध्वन्यध्वन्य-
ध्वनोनाः is generally believed to have belong-
ed to the Trkkantiyūr family. See Ullur S. Parama-
swara Aiyar, *Keralasahityacaritram*, Vol. II, P. 51.

3. Vide the last verse of *Uparāgakriyākrama*:
प्रोक्तः प्रवयसो ध्यानाद् ज्येष्ठदेवस्य सद्गुरोः ।

protege of King Ravivarma of Vettattunād whom he mentions with respect in the beginning of his grammatical work *Praveśaka*.⁴ Acyuta must have soon become quite famous as an astronomer, for Vāsudeva, author of *Bhr̥ngasandēśa* and a contemporary of Acyuta pays a glorious tribute to him.⁵

1. *Date*: Melputtūr Nārāyaṇa Bhaṭṭatīri is supposed to have composed the following obituary verse about his teacher Acyuta wherein the last line is taken to refer to the Kalidina on the date of Acyuta's death.

हे! शब्दागम! निर्दयं विबुधतालुब्धैर्निपीड्यसे
धाष्ट्यैकप्रवणासि वैद्यसरणे! नष्टोऽस्यलङ्कार भो!
हन्त! ज्योतिषतन्त्र! पर्यवसिता तिथ्यृक्षयोस्ते कथा
विद्यात्मा स्वरसर्पद्वय भवतामाधारभूरच्युतः ॥⁶

Here "Vidyātmā Svarasarpāt" refers to the Kalidina 17245/4 equivalent to 1621 A. D. We know definitely

4. लक्ष्म्या प्रकाशविषयं रत्नयन्त्रिजया निजम् ।
नित्यमुद्यन् विजयते सुकृतालम्बनं रविः ॥
(*Prakāśaviṣaya* = *Vettattunād*)

5. तस्मात् प्रत्यक् प्रदितनयनः कुण्डगेहाधिवासं
सर्वज्ञं तं प्रणम्य गिरिशं भक्तिमानच्युतं च ।
एकस्वादद् ब्रह्मति शिरसि ज्योतिषामेकमिन्दुं
ज्योतिषचक्रं निखिलमपरो धारयत्यन्तरिक्षे ॥
Bhr̥ngasandēśa, (T. S. S. 128) P. 17.

6. Quoted by Ullur S. Parameswara Aiyar, *op cit*, P. 322.

that Nārāyaṇa Bhaṭṭatīri was born in the year 1560 A. D. From this some scholars deduce that Acyuta was born in the year 1550 A. D. assuming that there should exist a difference of at least ten years between the ages of teacher and pupil.⁷ Obviously this is quite an arbitrary assumption and no historical credence can be given to it. From the material at our disposal we have no way to fix the exact year of Acyuta's birth though we may assume that he must have been older than Melputtūr.

Tradition is almost unanimous in maintaining that Acyuta was the only teacher of Nārāyaṇa Bhaṭṭatīri. One story is that Nārāyaṇa Bhaṭṭatīri came across Acyuta by chance and requested in a verse to accept him as a śiṣya.⁸

Another story would make Nārāyaṇa Bhaṭṭatīri the husband of a niece of Acyuta. According to this story Acyuta was mainly responsible for converting Nārāyaṇa Bhaṭṭatīri from a wayward lad into a devotee of Kṛṣṇa and a serious scholar. Not much importance need be paid to these stories, most of which are mutually contradictory and against known facts.⁹ The fact seems

7. See S. Venkitasubramanya Aiyar; 'Acyuta Pisāroṭṭy' His date and works'; *Journal of Oriental Research*, Madras; 1954; P. 41.

8. Ullur S. Parameswara Aiyar; *op. cit*; P. 351.

9. For instance one story would make Acyuta teach even the Vedas to Nārāyaṇa Bhaṭṭatīri. A non-brahmin would.
(Contd.)

to be that Acyuta taught Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri Vyākaraṇa alone, but somehow the tradition grew up that Acyuta was the only teacher of Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri in spite of his own clear statement against it.¹⁰

As said above Acyuta is generally supposed to have died in the year 1621 A.D. According to tradition Acyuta died composing a verse and when he was unable to pronounce the last word Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri who was standing close by completed it.¹¹

Acyuta Piṣāroṭy seems to have had many disciples apart from Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri. To his line of disciples belonged some of the well known astronomers of Kerala like Trippānikkara Poduvāl, Nāvāikkulattu Ālāti, Pulimukhattu Potti, Nedumpayil Kṛṣṇan Āśān and so on.

(Contd. from the previous page)

never have been allowed in those days even to learn the Vedas, let alone teaching them and that to a Brahmin.

10. See the verse beginning श्रीमांसदि appearing in the introductory portion of *Prakriyāsarvasva* and the verse अयमभ्युत्तगुरुपया Ullur S. Parameswara Aiyar: *op. cit.* pages. 322 and 351.

11. The verse is:

काये सीदति कण्ठरोधने कफे कुण्ठे च वाणीपथे
जिह्वायां दाशि जीविते जिगमिषौ श्वासे शनैश्शाम्यति ।
आगत्य स्वयमेव नः करुणया कात्यायनीकामुकः
कर्णे वर्णयताद्वाणवभवाद्दुत्तारकं तारकम् ॥

However, the verse is found in the *Rasārpaṇasudhākara* of Śingabhūpāla. (T. S. S. No. 51).

2. *Works of Acyuta*: Apart from *Praveśaka* which is a grammatical work all the known works of Acyuta deal with astronomy. They are *Uparāgakriyākrama*, *Horāsāroccaya*, *Karaṇottama*, *Rāsigolasphuṭānīti* and a commentary in Malayalam on the *Venṇāroha* of Mādhava. Apart from these three other works of Acyuta have been brought to light recently. They are *Sphuṭanirṇaya*, *Cchāyāṣṭakam* and *Uparāgavimśati*.¹²

The *Praveśaka*¹³ is an introductory work on Sanskrit grammar consisting of about 600 verses and is extremely helpful to beginners in the subject. According to a traditional story the work was written to teach Vyākaraṇa to Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri. A Ravi Varma of *Prakāśaviṣaya* (*Vetṭattunād*) is mentioned in the beginning of the work.

*Uparāgakriyākrama*¹⁴ is an astronomical work dealing with the computation of eclipses. The work is divided into four chapters. A teacher named Jyeṣṭha-deva is mentioned here. *Horāsāroccaya*¹⁵ gives a short summary of Śripati's *Jātakapaddhati* and deals with the principles to be followed in the casting of horoscopes. The work is divided into seven chapters. An anonymous

12. See Introduction to '*Rāsigolasphuṭānīti*', *Adyar Library Bulletin*, Vol. 18, part 3-4.

13. Edited with a commentary by P. S. Ananthanarayana Sastri, *Cochin Sanskrit Series*, No. 2, (1938).

14. *Ms.* Nos. 404 A and 1165 C.

15. *Ms.* No. 8327 B.

commentary in Malayalam on the work is also available¹⁶.

The *Rāsigolasphuṭāniti*¹⁷ is another work on astronomy dealing with the accurate measurement of the longitudes of celestial bodies. Reference is made here to *Sphuṭanirṇaya*, another astronomical work of Acyuta.

*Veṇvārohavyākhyā*¹⁸ is a commentary in Malayalam on the *Veṇvāroha* of Mādhava (of Saṅgamagrāma), another Kerala astronomer. It is mentioned here that the work was undertaken at the command of Āḷuvāñceri Tamprākkal, the spiritual head of the Nambūtiri brahmins of Kerala¹⁹.

Cchāyāṣṭakam and *Uparāgaviṃśati* are small works on astronomy consisting of eight and twenty verses respectively. The attribution of *Horātantram Paribhāṣa* to Acyuta has been refuted on the ground that it is a mere translation of Acyuta's *Horāsāroccaya*²⁰.

16. Ms. No. 8327 C.

17. Edited by K. V. Sarma, *Adyar Library Bulletin*, Vol. 18, part 3-4.

18. Ms. No. 10629.

19. See the verse:

Mādhavan tām camacculla

Veṇvārohattinacyutan

Bhāṣāvyaḥyānamuṇṭākki

Netranārāyaṇājñayā.

(*Netranārāyaṇa* = Āḷuvāñceri Tamprākkal)

20. See K. V. Sarma, *op. cit.* p. 312.

3. *Karaṇottama*: *Karaṇottama* is by far the most important work of Acyuta Piṣāroty. The work consists of 119 verses divided into five chapters. They deal with the topics *madhyamāyana*, *sphuṭāyana*, *cchāyā-grahana*, *lāṭavaidhṛta* and so on. The author states in the beginning of the work that it contains many of the methods of calculation adopted by earlier writers but which were kept as secrets to be communicated only orally by the teachers. These are extremely helpful in the calculation of the exact positions of the planets. As the author himself says in the commentary:

परमेश्वरादिपरीक्षकाचार्यपरम्परया गोप्यत्वेन स्वग्रन्थेष्वनिवेशितस्यापि न्यायविशेषस्य स्वगुरुमुखाद् गृहीतस्य बुद्धेर्विस्मरणधर्मित्वात् कालान्तरे लीपो मा भूदिति प्रबन्धविशेषात्मकत्वेन क्रियत इति भावः । लोकोपकाराय तु प्रयोजनान्तरमनुक्तसिद्धमेवेति ॥

(Commentary on verse 2. page 2.)

The author himself has written a commentary on the work²¹. The commentary is lucid and extremely helpful in the proper understanding of some of the abstruse portions of the text. One manuscript of the work in this Library mentions in a verse the date on which it

21. See the last verse:

वैष्णवेनायुताख्येन प्रणीतं विद्वत् कृतम् ।
करणोत्तममालोक्य परितुष्यन्तु सूरयः ॥

: *Karaṇottama*, p. 47.

was copied¹².

Ullur S. Parameswara Aiyar refers to a commentary in Malayalam on the Karanottama by "some nambūtiri"¹³. But nothing more is known about this commentary.

4. Manuscripts used for the Edition.

The following manuscripts and a transcript have been used in the preparation of this edition.

1. No. 964 D — क — Palm-leaf manuscript, Malayalam script, complete with commentary Vivarapa.
2. No. 660 C — ख — Palm-leaf, Malayalam, Text only, complete.
3. No. L. 848 D — ग — Palm-leaf, Malayalam, Text and commentary, complete.
4. No. 809 D — घ — Palm-leaf, Malayalam, Text and commentary, complete.

12. The verse is:

सोमशशाङ्कसेव्योऽह्नि पुस्तकं लिखितं त्विदम् ।
नारायणस्य पुत्रेण सुष्ठु केरळशर्मणा ॥

: Ms. No. 660 C.

'Somaśśaṅkaśsevyah' is equivalent to A. D. 1596.

13. *Keralasahityacaritram*; Vol. II, p. 324.

5. No. 1165 B — क — Palm-leaf, Malayalam, Text only, Damaged and with gaps.
6. No. T. 552 — ख — Paper transcript, probably copied from Ms. No. 809 D.

The Press-copy of this work was prepared by Shri. V. Narayanan Nambutiri, former Assistant Research Officer. I have been assisted in the edition of the work by Shri. N. Raghavan Nair, former Research Officer, Shri. A. Ramachandra Sastri, Research Officer and Shri. C. P. M. Nambootiry, Assistant Research Officer.

Trivandrum
19-8-1964

K. Raghavan Pillai.
CURATOR.

॥ श्री ॥

करणोत्तमम्*

अच्युतकृतम्

प्रथमोऽध्यायः

गुरुणां चरणाम्भोजपरागपरमाणवः ।
मनोमुकुरमस्माकं पुनीयुरनुवासरम् ॥ १ ॥

अथेष्टदेवतानमस्कारपूर्वकं चिकीर्षितं प्रतिजानीते—

प्रणिपत्य परं ज्योतिर्गणपत्यपराभिधम् ।
गुरुणोक्तमविस्मर्तुं करणोत्तमयाम्यहम् ॥ २ ॥

अहं परं ज्योतिः प्रणिपत्य करणोत्तमयामीति सम्बन्धः ।
परं सर्वोत्कृष्टं ज्योतिः प्रकाशमानं ब्रह्म प्रणिपत्य साष्टाङ्गं नमस्कृत्य
करणोत्तमयामि करणोत्तमं करोमि, आचक्षे वा, 'विद्यास्थानानि
नित्यानी'त्युक्तत्वात् । 'तत्करोति तदाचष्ट' इति णिच् । अवाञ्छनस-

* श्लोकोऽयं गपाठे नास्ति.

* Edited from six manuscripts available in the
Kerala University Mss. Library.

गोचरस्य ब्रह्मणः कथं नमस्कार्यत्वमित्याशङ्क्याह- गणपत्यपराभिध-
मिति । अत्राभिधानसम्बन्धकथनेन भक्तानुग्रहाय स्वेच्छया परि-
गृहीतेन रूपेणापि सम्बन्धः प्रकाशितः । पूर्वप्रणीतषु सिद्धान्ततन्त्र-
करणेषु सत्स्वपि किमपूर्वग्रन्थकरणप्रयासेनेत्यत आह- गुरुणोक्त-
मविस्मर्तुमिति । परमेश्वरादिपरीक्षकाचार्यपरम्परया गोप्यत्वेन स्व-
ग्रन्थेष्वनिवेशितस्यापि न्यायविशेषस्य स्वगुरुमुखाद् गृहीतस्य बुद्धेर्वि-
स्मरणधर्मित्वात् कालान्तरे लोपो मा भूदिति प्रबन्धविशेषात्मकत्वेन
क्रियत इति भावः । लोकोपकारार्थं तु प्रयोजनान्तरमनुक्तसिद्धि-
मेवेति ॥ २ ॥

अथ द्युगणानयनस्य पूर्वशास्त्रप्रसिद्धिसाम्यान्मध्यमानयना-
याह-

द्युगणः पृथगीशब्दाद् वेदाङ्गाद्रिहतो नितः ।
स्वैधृत्यंशयुक्ताब्दविकलाढ्यो दिवाकरः ॥ ३ ॥

यावतः सावनदिवससमूहस्य अर्कमध्यमं जिज्ञास्यते तावन्तं
दिनगणं पृथग्विन्यस्य एकादशभिर्हत्वा वेदाङ्गाद्रिभिः चतुःषष्ट्यधिक-
सप्तशतैः अक्षरसङ्ख्यया वितथैर्हत्वा लब्धं पृथक्स्थाद् द्युगणाद्विशोध्य
शिष्टान् पाष्टान् तेनैव हारेणाप्तं लिप्तादिकमपि पूर्वफलविशुद्धद्युगणस्य
लिप्तादिस्थानाद्विशोध्य शिष्टं भागाद्यं रविमध्यं भवति । ततः षण्दस्यु-
त्तरशतत्रयेणाप्ता गताब्दाः शिष्टादपि त्रिंशताप्ता राशयः अथ तान्
गताब्दान् पृथग्विन्यस्य अशीत्यधिकशतेन हत्वाप्तं फलं पृथक्स्थेष्वा-
ब्देषु संयोज्य तानब्दान् अस्य विकलास्थाने योजयेदिति ॥ ३ ॥

विश्वघ्नो द्युगणस्त्रिघ्नदिनांत्यष्टयंशयुग्विधुः ।
दिनस्वन्द्रांशलितो नोऽब्दत्र्यंशविकलो नितः ॥ ४ ॥

द्युगणं त्रिषु स्थानेषु निधाय एकं त्रयोदशभिर्हन्यात् । अन्यं
त्रिभिर्हत्वा सप्तदशभिर्हत्वाप्तमपि भागादिकं भागात्मके विश्वघ्नराशौ
संयोज्य तृतीयं चत्वारिंशदधिकशतेन निर्भयेन हत्वाप्तं लिप्तादिकं
ततो विशोधयेत् । अर्काब्दान् त्रिभिर्हत्वा तान् विलिप्ताभ्यो वि-
शोधयेत् । तच्चन्द्रमध्यमं भवति । ४ ॥

दिनार्धं स्वैकविंशांशयुतं भौमो दिनात् पुनः ।

सप्तस्वरांशलितो वर्षार्धविकलान्वितः ॥ ५ ॥

द्युगणमर्धोक्त्य तमर्धं पृथग्विन्यस्य एकविंशत्या हत्वाप्तं
भागादिकं पृथक्स्थे संयोज्य कृत्स्नद्युगणात् सप्तसप्तत्यावाप्तं लिप्तादिक-
मपि संयोज्य अर्धोक्त्य तानर्काब्दान् विकलास्वपि संयोज्य स्थितं
भौममध्यमं भवतीति ॥ ५ ॥

चतुर्धो भगणो दिग्घ्नद्युगणाष्टशतांशयुक् ।

द्विनिघ्नद्युगणोऽन्यैर्कभक्तलितो नितो बुधः ॥ ६ ॥

द्युगणं त्रिस्थं कृत्वा आद्यं चतुर्भिर्हतं भागात्मकं विन्यस्य
अन्यं दशभिर्हतम् अष्टोत्तरशतेन हत्वाप्तं भागादिकं तत्र संयोज्य तृतीयं
द्विगुणं कृत्वा त्रयोविंशत्याधिकशतेनाप्ता लिप्ता विशोधयेत् । तद्

बुधमध्यमं भवतीति ॥ ६ ॥

द्युगणाद् भास्करैर्जीविः शैलाङ्गासकलान्वितः ।

द्युगणं पृथग्विन्यस्यैकं द्वादशभिर्हृत्वाप्तं भागादिकं विन्यस्य
अन्यं सप्तपष्ट्या हृत्वाप्तं कालादिकं ततो विशोधयेत् । तद् गुरु-
मध्यमं भवतीति ॥

दिनं षड्मदिनाशांशयुतं शुक्रो दिनाद्रजैः ॥ ७ ॥

आसालिप्ताविलिप्ताढ्यो वर्षाशांशकलान्वितः ॥

द्युगणं त्रिधा विन्यस्य द्वितीयं षड्भिर्हृत्वा दशभि-
र्विभज्याप्तं भागादिकं फलं प्रथमे संयोज्य तृतीयमष्टभिर्हृत्वाप्तं पृथ-
ग्विन्यस्यैकं लिप्तास्थाने अन्यं विलिप्तास्थाने च संयोजयेत् । अर्का-
ब्दाद् दशभिर्हृत्वाप्तं लिप्तादिकं च योजयेत् । तच्छुक्रमध्यमं
भवतीति ॥

दिनात् स्वामिहतो मन्दः शरणाब्दार्धलिप्तिकः ॥ ८ ॥

द्युगणं त्रिंशद्भिर्हृत्वाप्तं भागादिकं विन्यस्य अर्काब्दान्
पञ्चभिर्हृत्वा द्वाभ्यां हृत्वाप्तं लिप्तादिकं तत्र संयोजयेत् । तच्छनि-
मध्यमं भवतीति ॥ ८ ॥

द्युगणान्नवाभिर्भक्ताः षट्षष्ट्याप्तकलान्वितः ।

अब्दतुल्यविलिप्ताढ्यो मन्दोच्चः शीतदीधितेः ॥ ९ ॥

द्युगणं पृथग्विन्यस्य एकं नवाभिर्हृत्वाप्तं भागादिकं विन्यस्य
अन्यं षट्षष्ट्या हृत्वाप्तं कलादिकं योजयेत् । अर्कतुल्या विलिप्ताश्च

१. 'कं भवति पृथक्स्थानं सुदृढं हृत्वाप्तं' क.

योजयेत् । तच्चन्द्रमध्यमं भवतीति ॥ ९ ॥

दिनात्पातोऽतिधृत्वाप्तः षड्देदाप्तकलान्वितः ।

अब्ददिग्भक्तलिप्ताढ्यो मण्डलाच्च विशोधितः ॥ १० ॥

द्युगणं पृथग्विन्यस्य एकोनविंशत्या हृत्वाप्तं भागादिकं
फलं विन्यस्य अन्यं षट्चत्वारिंशत्या हृत्वाप्तं कलादिकं तत्र संयोज्य
अर्काब्दान् दशभिर्हृत्वाप्ताः कलाश्च संयोजयेत् । तं षट्षष्ट्युत्तर-
शतत्रयाद्विशोधयेत् । स इन्दुपातो भवतीति ॥ १० ॥

दशांशोनाब्दतः षष्ट्या भक्तं चलनमायनम् ।

अर्काब्दान् पृथग्विन्यस्य दशभिर्हृत्वा तत्फलमर्काब्देभ्यो
विशोध्य शिष्टं कलादिकमयनचलनं भवति ॥

ध्रुवेष्टदिनविश्लेषात्नीत्वा सूर्यादिमध्यमान् ॥ ११ ॥

ध्रुवार्कादिषु हीनाढ्यान् कुर्याद् गम्ये गते ध्रुवे ।

यस्मिन् दिने अर्कादीनां मध्यमानि ध्रुवत्वेन पठितानि
यस्मिन् दिने च अर्कादिमध्यमानि विश्लेष्यानि तयोर्दिनयोर्यौ कल्या-
यहर्गणौ तयोरल्पकं महतो विशोध्य शिष्टं द्युगणं कल्पयित्वोक्त-
प्रकारेण अर्कादिमध्यमायनचलनं चानीय ध्रुवद्युगणपठितेष्वर्कमध्यमा-
दिषु यथासं संस्फुर्यात् । ध्रुवद्युगणेऽल्पके योजयेद् महति विशोध-
येदिति ॥

अथ द्युगणध्रुवान् वर्णसङ्ख्यया आह-

१. 'तच्चन्द्रतुल्यमध्यमं' ग. 'तच्चन्द्रमन्दोच्चं' क. २. 'दिनेष्ट' ग.

राश्यन्त्यांगोदितार्केऽहनि धिगगिमिने दिग्वधूर्मासबन्धो-
पेतेन्दुस्तत्प्रधानोदरपुटानिभृतामोदिनीळाचपातौ ।
स्त्रीबालाकन्यकागोवशमनुनयविन्मन्तसारेण जीवो
मीनासन्नस्तु शुक्रः खनिशि नवशनिः सूनुतुष्टोऽयनांशाः ॥
एतेऽक्षरसङ्ख्यया द्युगणध्रुवाः ॥ १२ ॥

वन्द्या जयश्रीर्बलसूनुभानुः
सर्वार्थनाथेन मुनीन्द्ररामः ।
अभीष्टगात्रौ धनरत्नदानं
सूर्यादिकानां क्रमशो मृदूच्चाः ॥ १३ ॥

एतेऽक्षरसङ्ख्यया अर्कादीनां कलाद्या मन्दोच्चाः ॥ १३ ॥
धीमेधा नयनं सोमनेत्रो नारी नखाग्रनुत् ।
बाला नैनु श्रीर्होमोत्पन्नाङ्गः पाताः कुजादितः ॥ १४ ॥
एतेऽक्षरसङ्ख्यया कुजादीनां कलाद्याः पाताः ॥ १४ ॥
अथैषु मध्यमेषु संस्कारमाह—

परीक्षयोपदेशाद्वा ज्ञात्वा देशान्तगोद्वयम् ।
कालं तदनुप तोत्थां गतिं कुर्याद् दिनादिषु ॥ १५ ॥

तन्त्रसङ्ग्रहाद्युक्तनीत्या परीक्षया परीक्षकगुरुकृतादुपदेशाद्वा
स्वदेशस्य समरेखा देशस्य चान्तरैतः कारणाद्युद्भूतं काल नाड्या-
त्मकं विनाड्यात्मकं प्राणात्मकं वा विज्ञाय ततरस्त्रैराशिकागतां

१. 'धिग्व' ग. २. 'ननध्री' ग. ३. 'रः का' क.

गतिमर्कादिमध्यमेषु संस्क्रुयात् । तैराशिकप्रकारश्चैवम्— देशान्तर-
कालं स्वखदिनगत्या हत्वा तस्य विनाड्यात्मकत्वे षष्टिवर्गेण
प्राणात्मकत्वे स्वखपङ्घनैश्च विभजेत् । लब्धं समरेखायाः पश्चाद्वत्त्वेन
कालस्य धनत्वे योजयेत् । अन्यथा विशोधयेदिति ॥ १५ ॥

स्वदेशपलभा द्वीपुहता देशान्तगासवः ।
पश्चिमाब्धितटे योज्याः केरलीयैर्बुधैः स्मृतः ॥ १६ ॥

स्वदेशपलच्छायाङ्गुलानि द्विपश्चहतानि केरळविषये पश्चिम-
समुद्रतीरे धनात्मका देशान्तरप्राणा भवन्ति, ततः प्राच्यां यथायथं
न्यूनाः । एवं केरळदेशोद्भवैर्बुधैः परीक्षया निर्णीतमिति ॥ १६ ॥

एवं देशान्तरसंस्कारमुक्त्वाहर्मानसंस्कारमाह—

कृतायनार्कमध्यस्य काललग्नस्य चान्तरम् ।
यत्तच्छिप्ता स्वमुक्तिघ्ना स्वर्णं मध्येऽल्पकेऽधिके ॥ १७ ॥

पूर्वानीतमयनचलनमौदयिकार्कमध्ये संस्कृत्य तस्य तृतीया-
ध्यायवक्ष्यमाणप्रकारानीतस्य उदयकाललग्नस्य चान्तरं लिप्तीकृत्य
स्वखदिनगत्या हत्वा स्वखपङ्घनैर्हन्वाप्तं कलादिकं मध्यमादिषु
संस्क्रुयात् । कृतायनार्कमध्यमे काललग्नान्ते योजयेत् । अन्यथा
विशोधयेत् । अनयोश्च संस्कारयोः स्फुटं संस्कार्यत्वे स्फुटश्रुत्या
गुणनामिति विशेषः ॥ १७ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

एवं मध्यमानयनमुक्त्वा स्फुटानयनायार्कादीनां व्यासानाह-
सप्तचक्रो लवङ्गाख्यो देहभिन्नो न नूतनः ।
धीरनम्यो नृसंसारी दिव्येन्दुर्व्याससंज्ञिताः ॥ १ ॥

एते अक्षरसङ्ख्यया अर्कादीनां व्यासाः ॥ १ ॥
स्वोच्चोर्ध्वं मध्यमं केन्द्रं तदोःकोट्योर्गुणौ नयेत् ।
ओजे पदे गतो बाहुरेव्या कोटिः स मेऽन्यथा ॥ २ ॥

स्वस्वमन्दोच्चोर्ध्वं विहीनं स्वस्वमध्यमं केन्द्रमिदं युच्यते । तस्य
भुजायाः कोट्याश्च महाज्यामानयेत् । दोःकोटिप्रकारस्तु ओजे पदे
प्रथमे तृतीये च राशित्रये गतो बाहुः । स्थितमेव भुजात्मकम् ।
एष्या कोटिः स्थितं राशित्रयाद्विशोधय शिष्टा कोटिरित्यर्थः ।
समे अन्यथा । द्वितीये चतुर्थे च राशित्रये गता कोटिरेव्या
बाहुरिति । एवमानीते दोःकाख्यौ लिप्तांकृत्य शरीरैर्विभज्य लब्ध-
सङ्ख्यासमां जीवां विन्यस्य राशिगतैर्व्यज्यान्तरेण हत्वा शरीरेण
हत्वाप्तमपि गतज्यायां योजयेदिति ॥ २ ॥

अथ दोःकाख्योः ऋणधन-प्रकारं प्रसङ्गाद्विज्ञानं चाह ।
तुलाजादिगते केन्द्रे स्वर्णं याम्योत्तरा भुजा ।
मृगकक्यैर्दिगे स्वर्णं सौम्या याम्या च कोटिका ॥ ३ ॥

१. 'सत्यसारी' ख. २. 'देवेन्दुर्व्यास' ख. ३. 'स्थिरमेव रा' घ.
४. 'शिष्टं ग' ग. ५. 'तुलाजादि' ख. ग. ड. ६. 'कक्यादिके' ङ.

द्वितीयोऽध्यायः

केन्द्रग्रहणं यतो दोःकोटिर्ज्यं गृह्यते तस्य कृतायनग्रहादे-
रप्युपलक्षणार्थम् इति ।

अथ दोःकोटिफलयोरानयनमाह—
शतघ्नाद् दोगुणाद् द्विष्टात् त्रिज्याप्तं दोःफलं फलम् ।
कोट्याश्चैवं दोःफलस्य वर्गोनाद्धा युतात्पदम् ॥ ४ ॥

शतघ्ने भुजागुणं पृथग्विन्यस्य त्रिराशित्रया जलेबलेन हृत्वा
भुजाफलं भवति । एवमेव शतघ्नी कटिज्यां विज्यया हृत्वाप्तं
कोटिफलं भवति । अथवा दोःफलस्य वर्गं शतवर्गाद्विशोधय शिष्टस्य
मूलं कोटिफलं भवति । अथ वर्गान्तरपदविज्ञानाय वर्गयोगपद-
विज्ञानाय च उपायः श्रीनीलकण्ठाचार्येणोक्तः ।

लभ्यलब्धयुतोनेन द्विधनं महता हरत् ।
अल्पवर्गं तद्वरार्धं वर्गयोगान्तरे पदम् ॥ ५ ॥
संस्कृतः कोटिजघेन व्यामो गतिहोऽस्य च ।
दोःफलस्य च वर्गैक्यमूलं हारोऽमुना हरेत् ॥ ६ ॥
शतघ्नदोर्ज्यां तच्चापं मध्ये कुर्यात् स्फुटाप्तये ।

एवमानीतं कोटिफलं पृथग्विन्यस्य अर्धांकृत्य सप्तचक्र-
इत्यादिके मान्दे व्यासे कोटिधनर्णत्वानुसारेण संस्कृत्य तं गतिहर-
संज्ञं पृथग्विन्यस्य वर्गांकृत्य दोःफलवर्गेण संयोज्य मूलीकुर्यात् ।

१. 'अस' क.
२. 'गपादे' अथ इलोको न दृश्यते ।
३. 'कृतकोटिके' व्यासवर्गदोःफलवर्गयोः ।
योगमूलं भुतिः सैव मान्दो हारो विवस्वतः ॥
हारोऽन्येषां भुतिव्यासयोगार्धं तेन भाजयेत् ।
शतघ्नदोर्ज्यां तच्चापं मध्ये कुर्यात् स्फुटाप्तये ॥ ख.

स मान्दहारो नाम । तेन पृथग्विन्यस्य तां शतघ्नदोज्यां हत्वा
चापीकुर्यात् । तत्प्रकारस्तु चापीकार्या या ज्या यायतिमा पठितज्या
शोध्या तां विशोध्य तच्चापं पृथङ्निधाय शिष्टं शरीरघ्नं तद्ध्व-
खण्डज्या हत्वा न्यस्तचापे योजयेदिति । एवं चापीकृत्य भुजा
धनर्णतानुसारेण मध्यमे संस्कुर्यात् स मन्दस्फुटो भवतीति । एते
यथोक्ता हारा वक्ष्यमाणेषु कर्मसूपयोगित्वाद्रक्ष्याः ।

हारौ रक्ष्यौ रवीन्द्रोस्तु कोटिजार्धेन संस्कृतौ ॥ ७ ॥

रवीन्द्रोस्तु हारौ कोटिफलार्धेन पुनरपि संस्कृतौ कृत्वा रक्ष्या-
विति ।

मन्दस्फुटगत्यानयनायाह—

दोःफलकृतेर्गतिहाराप्तार्धाव्येनं धनवर्णकोटिफलम् ।
केन्द्रगतिघ्नं गतिहाराप्तं व्यस्तं गतौ कुर्यात् ॥ ८ ॥

दोःफलवर्गं गतिहारेण हत्वाप्तमर्धाकृत्य कोटिफले कोटि-
फलधनर्णतानुसारेण संस्कुर्यात् । तं केन्द्रगत्या मन्दोच्चगत्यूनया
मध्यमगत्या हत्वा गतिहारेणैव हत्वाप्तं मध्यमगतौ व्यस्तं सं-
स्कुर्यात् । कोटिफलस्य धनत्वे विशोधयेद् ऋणत्वे योजयेदिति ।
ना मन्दस्फुटगतिर्भवतीति ।

कार्यं शीघ्रं च भौमादेस्तत्र मध्यं मृदुस्फुटम् ।

अर्कमध्यममुच्चार्यं जभृग्वोर्यत्ययाद् द्वयम् ॥ ९ ॥

अर्केन्द्रोस्तिथ्यादिज्ञाने मन्दस्फुट एव स्फुटः । भौमादेस्तु
शीघ्रकर्मापि कर्तव्यम् । तत्र शीघ्रकर्माणि मन्दस्फुटं मध्यमत्वेन

१. 'मृदुहार' २. 'मृदुहार' ख.

कल्पयेत् । अर्कमध्यमं शीघ्रोच्चत्वेन कल्पयेत् । बुधशुक्रयोस्त्वर्क-
मध्यमं मध्यमत्वेन कल्पयेत् । स्वमन्दस्फुटं शीघ्रोच्चत्वेन कल्पयेत् । इति ।

अथैषां मान्दहारेण शीघ्रव्यासानयनमाह—

कुजेज्याकिंहरा स्वस्मादिन्द्रस्तर्काग्निभिर्नृपैः ।

लब्धोनास्तिद्वयैकाप्ताः प्रायां व्यासाश्चले क्रमात् ॥ १० ॥

कुजगुरुमन्दानां मान्दहारान् पृथग्विन्यस्य क्रमाद्वन्यस्तुङ्ग-
स्तुत्यैर्हत्वाप्तानि पृथक्स्थेभ्यो विशोध्य शिष्टान् क्रमेण त्रिभिर्द्विभ्या-
मकेन च हत्वाप्ताः तेषां संस्कारार्हत्वात् प्रायिकाः शीघ्रव्यासाः ।

जशुक्रयोश्चाह—

अष्टाब्धितथयो जस्याङ्गेषु सप्ताग्रयो भृगोः ।

शतमौ मान्दहाराप्तौ प्रायो व्यासौ चले तयोः ॥ ११ ॥

आनन्दवशकं बुधमान्दहारेण हत्वाप्तो बुधस्य प्रायिकः शीघ्र-
व्यासः अनन्तमिथिलां शुक्रहारेण हत्वाप्तः शुक्रस्य प्रायिकश्शीघ्रव्यासः
इति ।

अथ व्यासानां संस्कारमाह—

शीघ्रदोज्याभिः शैलार्थैर्वेदाङ्गैः कैस्त्रिखेन्दुभिः ।

नृपागैः स्वामिभिश्चाप्ता स्वं व्यासेषु कुजादितः ॥ १२ ॥

शीघ्रोच्चोनात् शीघ्रमध्यमादोज्यामानीय तां पृथक्स्थां क्रमेण
गोसमः, वर्धकी, लग्नकः, तापसः, नागिनः, इत्येतैर्हत्वाप्तानि कुज-
बुधादीनां प्रायिकव्यासे योजयेत् । ते स्फुटशीघ्रव्यासा स्थुरिति ।

अथास्य मान्दादिशेषवचनपूर्वकमतिदिशति—

नार्धं गतौ न च व्यस्तं संस्कारोऽन्यस्तु मान्दवत् ॥ १२ ॥

कोटिफलस्य यदर्धोऽङ्गमुक्तं तन्न कार्यम् । शिष्टा स्फुटक्रिया मान्दवत् । गत्यानयनेऽपि दोःफलवर्गाह्वयं नार्धोऽङ्गं न च व्यस्तम् । संस्कारः कोटिफलधनर्णतानुसारेण एव संस्कारः दोःफलवर्गाह्वयफला-
दणकोटिफलस्य शोधयत्वं शिष्टं धनमिति मध्यमगतेः संस्कार्य-
फलाच्छोध्यत्वाच्छिष्टा वक्रगतिरिति च युक्तिसिद्धमिति नोक्तमिति ।

तिथ्यादिज्ञानायाह—

व्यर्केन्दोस्तिथितिथ्यर्थे ग्रहाद्वाङ्गानुपाततः ।

विष्कम्भाद्या रवीन्द्रैक्यात् तदाद्यन्तौ स्वभुक्तितः ॥ १३ ॥

इन्द्रस्फुटादर्कस्फुटे विशोध्य शिष्टं लिप्तीकृत्य चक्रकलात्रिंश-
रूपैः नराधैहत्वाप्ताः शुक्रप्रातिपदादिगततिथयः । शिष्टं पष्ट्या हत्वा
अर्केन्दुगत्यन्तरेण हत्वाप्ताः वर्तमानतिथेर्गतनाडिकाः । तथा
अर्कान्तेन्दुलिप्ताः अतुलेन हत्वाप्तानि सितपक्षे व्येकानि । कृष्णपक्षे
नैकानि च वक्रादिगततिथ्यर्थानि । प्राग्बद्धत्यन्तरेण वर्तमानगतनाड्यः ।
अथाकादिग्रहान् लिप्तीकृत्य ज्ञानदैर्घ्यज्याप्तानि अश्विन्यादि-
गतनक्षत्राणि । शिष्टान् पष्टिप्रात् स्वस्वभुक्त्याप्ता वर्तमानर्क्षगतनाड्यः ।
एवमेवार्केन्दुयोगात् ज्ञानदैराप्ता विष्कम्भादिगतयोगाः । अर्केन्दुगति-
योगेन च वर्तमानगतनाड्यः । एवमेव तिथिहारादिहृतशिष्टः तिथिहारा-
दिभ्यो विशोध्य शिष्टं पष्ट्या हत्वा स्वस्वभुक्त्या हत्वाप्ता वर्तमान-
तिथ्यादीनामेप्याणामेप्यनाड्य इति ।

अथेन्दोः स्फुटान्तरं तद्विषयं चाह—

इन्द्रोस्तिथ्यक्षलाटादिभ्योऽन्यत्वेष्टा चलक्रिया ॥ १४ ॥

१. 'नर्धो' ग. २. इन्द्रोदश्राद्धादितोऽन्यस्य चलाख्येऽष्टौ स्फुटक्रिया ॥ ख.

तिथ्यक्षलाटादिभ्योऽन्यत्र ग्रहणग्रहयोगकाललप्रादौ चन्द्रस्य
शीघ्रकर्मापीष्यते । इति ।

इन्द्रोच्चोनार्ककोटिज्यापष्टयंशो गुणकोऽस्य तु ।

स्वर्णत्वेऽर्कसपड्भार्कावुच्चौ व्यासस्तु मान्दहत् ॥ १५ ॥

दोर्ज्यागुणहता द्विष्ठात् त्रिज्यासं दोःफलं तथा ।

कोट्योः कोटिफलं शिष्टं प्राग्बद्ध व्यस्तं गतौ क्रिया ॥ १६ ॥

अत्रापि मन्दस्फुट एव मध्यमम् । इन्द्रोच्चोनस्य स्फुटार्कस्य
कोटिज्यायापष्टयाप्तो गुणको नाम । अस्य गुणकस्य धनत्वे स्फुटार्कः
शीघ्रोच्चम् । अन्यथा पड्राशियुतोऽर्कः शीघ्रोच्चम् । मन्दहारस्फुट-
शीघ्रव्यासः । अथ शीघ्रदोर्ज्या कोटिज्यां चानीय तेन गुणकेन
हत्वा तयोर्दोर्ज्या पृथग्विन्यस्य उभे त्रिज्याप्ते दाःकोटिफले
स्याताम् । ताभ्यां गतिहरं शीघ्रहरं चानीय शीघ्रहारेण पूर्वविन्यस्तां
गुणदोर्ज्या हत्वाप्तं चापीकृत्य मन्दस्फुटेन्दौ यथोक्तं संस्क्रियात् ।
गत्यानयनेऽप्यर्थाकरणं न कार्यम् । संस्कारस्तु व्यस्तमेव । मध्य-
मगत्यपेक्षया उच्चगतेरल्पत्वात् ॥

इति करणोत्तमे सविरणे
द्वितीयोऽध्यायः ॥

१. 'ज्यापष्टयंशो गुणः' ख.

२. 'स्वर्णोऽर्कसपड्भार्कावुच्चौ व्यासो मृदुश्रुतिः ॥' ख.

३. 'कोट्याः' ख. ग.

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

अथ काललघादिकं वक्ष्यन्नुक्तिलाघवाय परिभाषामाह—
कृतायनांशकैरेव ग्रहैश्चातः पराः क्रियाः ।

अतः पराः आकरणसमाप्तेः वक्ष्यमाणाः क्रियाः अयन-
चलनांशकादिसंस्कृतैरेव ग्रहैः कर्तव्याः । चकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वात्
पातादयोऽपि कृतायना एव ग्राह्या इत्यर्थः ।

रविदोर्ज्याशतघ्याप्ता षड्जिनैः क्रान्तिमौर्विकाः ॥ १ ॥

कृतायनार्कस्य भुजाज्यां शतेन हत्वा षट्चत्वारिंशदधिकशत-
द्वयेन हत्वाप्तार्कस्य क्रान्तिज्याः इति ।

क्रान्तिज्यात्रिज्ययोर्वर्गभेदमूलं युग्मौर्विका ।

तां क्रान्तिज्यां पृथग्विन्यस्य वर्गोक्त्य त्रिज्यावर्गाद्विशोध्य
शिष्टस्य मूलं युज्या नामेति ।

अन्त्येऽष्टयुज्ययोर्भेदज्ञानां सप्तनवाश्विनाम् ।

मूलं दोर्ज्याहृतं युज्याभक्तं प्राणकलान्तरम् ॥ २ ॥

१. 'विषुवन्मध्यभावर्गोऽपदं श्रुतिः

त्रिज्ये भाकं हते श्रुत्या भक्ते प्रायोऽक्षलम्बकौ ।

साक्ष्यार्थं शतनखैर्लब्ध्वाऽन्योनौ मिथः स्फुटौ ॥

त्रिज्यावर्गा लम्बकात्वा स्वदेशहरसंज्ञितः ।

अधिकतया दृश्यन्ते ।

ख. पाठे एते श्लोकपादाः

२. 'क्रान्तिजिज्ञासयोर्वर्गं क. ग.

३. 'दिग्मूर्धस्य दोर्ज्याधातुं सप्तनवाश्विनादितात् ।

इष्टयुज्योवयाप्तस्य चापं प्राणकलान्तरम् ॥' ख. पाठः

१५

तृतीयोऽध्यायः ।

तां युज्यां पृथग्विन्यस्यातः अन्त्ययुज्यां कविकुलं विशोध्य
शिष्टं सिन्धुरैर्हत्वा मूलीकृत्य कृतायनार्कदोर्ज्यया हत्वा युज्यया
हत्वाप्तं प्राणकलान्तरं नाम । एवं राश्यष्टमांशज्यामानीय पठेद्वा ।
तद्यथा—

धियो नु जालेन समेन शासने

युद्धेन तज्ज्ञस्य नरस्य योगकृत् ।

कैलीज्यदेवज्यगुणाद्व्यशर्मकृत्

शमाय रामाय तवाय जालकम् ॥

सूरूपगोपाय जळो नु किञ्जनं

रतिर्नु रम्भा नु परा नु नुननुत् ॥ इति ।

युग्मौजपदगे भानौ स्वमृणं तत्क्रमात्सदा ।

तत्प्राणकलान्तरं । सदा उदयास्तमयादिष्वविशेषेण भानौ
युग्मौजपदगे क्रसाद्धनमृणं च कुर्यादिति ।

अथ चरानयनमाह—

पलच्छायाहता क्रान्तिस्सूर्याप्ता त्रिज्यया हता ।

युज्याप्ता चापिता प्रातर्भानौ कार्याश्चरासवः ॥ ४ ॥

विषुवादिनमध्याह्नच्छायया क्रान्तिज्यां हत्वा द्वादशभिर्विभज्याप्तं
त्रिज्यया हत्वा युज्यया विभज्याप्तस्य चापं चरप्राणाः । प्राग्वत्
स्वदेशचरमानीय पठेद्वा पलच्छायाया गुणनं द्वादशभिर्हरणं च

१. 'ज्याभिरानीय' घ. २. एते षट् पादा न दृश्यन्ते ख. ग. पाठयोः ।

३. 'कवीज्य'

४. स्वरूप. क.

५. 'अक्षज्याया हता क्रान्तिलम्बाप्ता त्रिज्यया हता ।

युज्याप्ता चापिता प्रातर्भानौ कार्याश्चरासवः ॥' ख. पाठः.

व्यस्तमस्तन मय्याह निशीथं चतु वि कमल ।
खण्डेनवकाः क्षयाः काष्ठमय राज्ञः ॥ ५ ॥

एव मन्त्र्याचार्य कालभृशवदकालकालशान्तनमह—
 शैल्यसि युतीं तव कालभृशमोहजम् ।

इष्टरात्रमुदयेऽपि स्यात् कालम् ततोऽर्कवत् ।
कालम् ततोऽर्कवत् । ६ ॥

यस्य राज्ञोऽपि भगवत्पुत्रस्य विजोऽप्यत्र न राज्ञो बहो-
 विष्टिर्द्विभुस्य ततः पृथक्स्थातुं च पराजितकलांते च अनीय
 तन्निभोऽद्विभुस्यकालोऽपि भवति । तद्विष्टोऽपि भगवत्पुत्रस्य कालोऽपि
 भवति । तस्यापि पुत्रोऽपि कालोऽपि भवति । तस्यापि पुत्रोऽपि कालोऽपि भवति ।

काठमाडौंमा शुक्रबार राति चारैपलकसम्म
व्याप्त भएर - किर्तिपुर नदीको पारमा ॥ ७ ॥

पुनश्च मदीयैर्लोकैः संप्रति ॥ ८ ॥
विजयवर्गिण्यकाशः स्वदेशसंज्ञितः ॥ ८

'यार्कतुर्गुयमूर्तिविद्युत्प्रकाशे' कमाद्, 'इत्योदितो
 वक्ष्यमाणप्रकाशे' प्रत्ययान्तप्रकाशप्रकाशे । तद्यथा
 प्रत्ययान्तप्रकाशे प्रकाशप्रकाशे । स प्रत्ययान्तः ।
 प्रत्ययान्तप्रकाशे प्रकाशप्रकाशे । तद्यथा
 प्रत्ययान्तप्रकाशे प्रकाशप्रकाशे । तद्यथा

[illegible]

तत्कालिना कृतवती । अथवा । एतेन । एतेन । एतेन ।

उत्तराग्नितोषाणि शतैः तान् तद्वर्गित्वान् ॥ १८ ॥

1. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846.

॥ ०५ ॥ पुनश्च पुनश्चैतरेतरेः पुनश्चैतरेतरेः

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

मध्याह्निकालमप्यहकालकालमप्य वाचस्पतिकालदिवाया वा-
चाय चत्वारं भूतेषु श्रुत्या इत्थं चत्वारो देवा इत्थं भूतेषु भूतेषु भूतेषु

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

मयाह कावेरकाश्वरकोटिगुण चरम ।

[illegible]

सवित्री काशीवसे

अथ स्पष्टं राज्ञिमानं दिवसमानं चाह—
 खराबलमर्थाः कनेचरा निशोऽधं जलमालिवा ॥ १४ ॥
 अहोरात्रेषु चतुर्थागम्ये शानवशे चराक्षने यथाकिं

द्विगुण पदयथा । पृथक् त्रयुदयोभिर्हरेवामिहीना द्वादशो-
 द्गुलशुद्धैश्छाया । तस्या वर्षा द्वादशानां वर्षे संशोध्य मूलैश्च
 वन हरिण छायाहतां द्वादशोहतां च त्रिचपां पृथक् पृथग्विषयवेत् ।
 तन्मौ महाच्छायाशुद्धैरेवामि । तत्र महाच्छायायाः पृथक्स्थानाः
 त्रिपञ्चाशत् । हरेवामसहितेन शतद्वयेन महाच्छायां हरेवामि महतः
 शङ्खोर्विशोध्य शिष्टं क्षुद्रशुद्धिरेण हरेवा शुचयया हरेवामे चरं यथाकिं
 संकल्पे चापीकृत्य तान्निश्चरं चरं संकल्प्य याकपत्ते गतासुवो
 लभ्यन्ते । पञ्चाकपत्ते गम्यासुव इति

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

[illegible]

॥ अथ श्रीगणेशोत्थानम् ॥

॥ १२ ॥

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

—ይዘዘዘዘዘዘዘ ዘዘዘዘዘ ዘዘዘዘዘ ዘዘ

छापया विज्ञापयेत् । छापकः शङ्का यावयत् । एवं सप्तकीर्त्त
 ज्ञापः द्वादशप्रद्वेषा सप्तकीर्त्तकीर्त्ता द्वादशप्रद्वेषा शङ्काः छाप
 यवति । तां पृथग्विषयस्य एक द्वादशप्रद्वेषासप्तकीर्त्तया सप्तकीर्त्त-
 यकीर्त्ता पदयथा यवतीति ।

१. गुरु जीकृत्य स्तुतिं पठेत्, तदा गुरुस्य शिष्यत्वात् भावोत्पत्तिरुत्पद्यते।
इति सूत्रम्। २ इति ग. ३. श्रुतिं क. ग.

अथःइतिगणितप्रकरणे समाप्तं विवेक चतु—

॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

मयवृत्तिलयस्यैकालयस्य च त्रयस्यमुखात्पुं द्वितीयम्
इत्थं गतिमुत्तरेण संस्कारवत्कालिकमद्यद्येकदेशं च इत्थं
विषयकारिणः इत्येवमित्येवमपि भवति । समर्थवत्पुं भवतीति ।

ଅଧ୍ୟାୟ ୧୫

二七

[illegible]

मन्त्रकृतान् स्वयत्वादिभिरुच्यते ।

॥ ७८ ॥ : ॥ १५६२३४५६ : ॥ १५६ : ॥ १५६५१५६५१५६५

— Բայց Բլիսիւնէ Լեւոնիսի Կնէսէ Եւ

महेश्वरः स्वर्गात् विद्यमानः वासि ।

१. 'पू. ३१, क
२. 'क्षुद्रशिवशालवतः शिवशालवतः कृतः' ॥ ख. ३. 'क्षुद्र' ख. ग.

वपे व्यर्थानिभवे धर्म एकलिका
लिखा इयानमकः इत्यत्रात्रवपमिति ।

कान्तिः प्रथमे क्षयवाणदत्ता निज्यापवर्जिता ।
क्षयः प्रथमे दक्षिणतः स्वान्तर्ध्वजानिनामयः ।
विज्यामहाशायोर्ध्वानिवर्धना तु कुटोपमः ॥ २० ।

— ३१५३३३३३३ —

महर्काटिग्या र्कटविशेषण इत्या मानमार्थेन मर्थेन इत्यादे । काटिग्याविशेषणार्थमर्थितत्वे

१ : कलकत्ता : कलकत्ता

कानिवापाद् गृहीतः पञ्चद्वयुक्तोदात्तः मालिकावा-
 श्रव्या इमा इति । कानिदव्यायाः पञ्चवा गुणानि तदा एक-
 कानिवापिवा उत्तमनादित्वा निम्नस्य उत्तमनादित्वा इत्या-
 महाव्याखण्डन इत्यादि पञ्च संयोजयेत् । वा त्वद्वयपञ्चन
 चद्वयुक्तित्वेन इत्या भूतकेन इत्यावा त्वद्वयवत्या इति ।
 तदा मध्यवृत्तकालेयुक्त्याप्यन महाशब्दोदात्तः अप्यानयेत् ।

शुद्धिमायां देहात् स्वर्गं गच्छति ॥ २३ ॥

तावाकालानयनेऽपीन्दोर्विशेषमाह—

व्यस्ते भातो हराप्ताख्या शङ्कोर्नीत्वोन्नतानसून् ।
क्षिपेत् स्वोदधिके काले प्राक्कपालेऽन्यदा त्यजेत् ॥ २४ ॥
स्वास्तकालात् तदूर्ध्वस्तकालभेदान्निशागतः ।
तत्कालेन्दुचराद्यैश्च कालं तमविशेषयेत् ॥ २५ ॥

व्यस्ते विपरीतच्छायाकर्मणि द्विधी पदप्रभेत्यादिना महा-
च्छायाशङ्क आनीय शरोत्कृत्यङ्गखाश्विभ्यः छायायाप्तेन हरेण
कथां ह्वाप्तं शङ्को क्षिप्त्वा ततः प्रागुन्नतानसूनीय प्राक्कपाले ता-
नोदधिकेन्दुकाललक्षलिप्तासु क्षिपेत् । प्रत्यक्कपाले तु अस्तमयेन्दुकाल-
लक्षलिप्ताभ्यो विशोधयेत् । तत् प्रायः ज्ञातच्छायाकाललग्नं भवति ।
ततोऽर्धस्तमयकाललग्नं विशोध्य शिष्टलिप्ता निशागतासवः ।
तानिन्दुग्रीवस्फुटगत्या हत्वा चक्रलिप्ताभिर्विभज्याप्तमस्तमयिक-
त्रास्फुटेन्दौ क्षिपेत् । तथा मन्दस्फुटगत्या हत्वा चक्रलिप्ताप्तं मन्द-
स्फुटेन्दौ क्षिपेत् । ततः प्राग्वत् क्रान्तिविक्षेपद्युज्यया चरासूनीय
शङ्कुच्छायानयनपूर्वकमुन्नतानसूनीय । ततः तत्कालकाललग्नं ततो
निशामनं चानयेत् । एवं यावदविशेषं कर्म कुर्यादिति ।

इति करणोत्तमे सविवरणे
तृतीयोऽध्यायः ।

१. 'व्यस्ते' तद्विकालेन्दोर्धुज्यया शङ्कुभे श्रुतेः ।

कथा भागो हराप्ताख्याशङ्कोर्नीत्वोन्नतानसून् ॥ ख.

निशाकृतः ग.

अद्विष्टेऽत्यधिके भेदभागायुक्तो नितः स्फुटम् ॥ ख. पाठः

चतुर्थोऽध्यायः ।

अथ ग्रहयोगादीन् वक्ष्यन् योगस्य गतैष्यत्वज्ञानायाह—

ग्रहयोरन्तरे स्वल्पेऽनल्पभुक्तेः पुरःसरः ।

यदाल्पगतिरेष्यः स्यात् तदा योगोऽन्यदा गतः ॥ १ ॥

ययोः कयोश्चिद् ग्रहयोः स्फुटान्तरे सुतरामल्पे सति
तयोर्मध्येऽल्पगतिग्रहो यदा पुरःसरस्तयोर्योगो भावी स्यात् । अन्य-
दाल्पगतानल्पगतेः पृष्ठगं सति योगो गतः स्यात् । अयमर्थः— अनल्प-
भुक्तो क्रमगामिनि सति इतरोऽधिकस्फुटश्चेद् योगः एष्यः न्यूनस्फुट-
श्चेद् गतः इति । अनल्पभुक्तेर्वक्रमत्वे तु इतरो न्यूनस्फुटश्चेद्योगः
एष्यः अधिकस्फुटश्चेद्गत इति ।

अथ योगज्ञानपूर्वकं समलिप्तीकरणमाह—

युक्तया भिन्नादिशोर्गत्योरन्तरेणैकदिक्कयोः ।

ग्रहान्तरा दिनाद्या स्युस्तैस्समावनुपाततः ॥ २ ॥

उभयोर्ग्रहयोः प्राग्गतित्वे उभयोः प्रत्यग्गतित्वे च दिन-
स्फुटगतिलिप्तानामन्तरं हारः । एकस्य प्राग्गतित्वे अन्यस्य वक्रमगतित्वे
चोभयोर्दिनगतिलिप्तानामानां योगो हारः । तयोर्ग्रहयोरन्यूनस्फुटम्
अधिकस्फुटाद्विशोध्य शिष्टं लिप्तीकृत्य तेन हारेण हत्वा दिनादिकालो
लभ्यत । तैरनुपाततस्त्रैराशिकाद् ग्रहौ समौ कार्यौ । तद्यथा आनीत-
दिनादिकालं स्वस्वस्फुटगत्या हत्वा गतयोगे स्वस्वस्फुटाद्विशोधयेत् ।

१. 'था' ख. २. 'स्युस्ते' सं. क.

गम्ये स्वस्वस्फुटं योजयेत् । वक्रगतित्वे तु व्यस्तं कार्यम् । तदा
समकलौ भवतः । ग्रहान्तरस्य स्वल्पत्वादेर्गैवमुक्तम् । अन्यदा तु
मध्यमगत्यनुपातेन द्वयोर्मध्यममानीय स्फुटीकुर्यात् । पुनः स्वल्पा-
न्तरत्वात् पूर्ववदेव समकलौ कार्याविति ।

अथैवं समकलयोर्ग्रहयोः कदाचिच्छाद्यच्छादकभावमाह —

छादकोऽधः स्थितः क्षेपे मानैक्यार्धाल्पके तयोः ।

खे ग्लौस्तस्य भूच्छाया सा च पङ्मान्तरा रवेः* ॥३॥

तयोः समयोर्ग्रहयोर्मध्येऽधःकक्ष्यागतः मध्यगत्यधिको
ग्रहः छादको भवति । तदा क्षेपे स्फुटतमविक्षेपे वक्ष्यमाणे वक्ष्य-
माणैक्यार्धाल्पके सति तत्रापि विशेषः, खे ग्लौश्चन्द्र एव छादको
भवति । नतु बुधः शुक्रो वा । तयोर्मण्डलस्य स्फुटिकवत्स्वच्छत्वा-
दिति श्रीनीलकण्ठाचार्यः, तस्य ग्लावः सर्वाधःकक्ष्यागतत्वाद्
भूच्छाया छादिका भवति । सा भूच्छाया च सदार्कस्फुटाद् राशिपट्टा-
न्तरिता पङ्काशियुतार्कस्फुट एव भूच्छायास्फुट इत्यर्थः ।

अथैषां विम्बमानानयनमाह —

‘अर्कादेर्वेदरागाङ्का रौमनागामयोऽग्नयः ।

शैलशैलेन्दवा वाणा नागचन्द्राः क्रमादिमे ४ ॥

* योगे गतेष्वह नाङ्कौ वक्रे व्यस्तं समौ ग्रहौ ।
व्यस्तं वा योगकालैस्तैस्संस्कारौ मध्यमोदितौ ॥
इमौ पादौ अधिकतया दृश्येते खपाठे ।

१. ‘अर्कादेर्भूतवाणाङ्का दन्तिनागामयोऽग्नयः’ । ख.

२. ‘रामनागामयो’ ग.

शतघ्ना स्वान्त्यहाराता विम्बमानकलाः स्मृताः ।

अनलो गन्ध इत्येवमर्कमान्दहारेण हत्वाप्ता अर्कविम्बमान-
कला भवन्ति । एवमिन्द्रादीनामपि ज्ञानं मेहाङ्गमिति अनङ्ग इति
ज्ञानार्थीति ज्ञानी संव्य इति ननाम इति ज्ञानी दिव्यः इति चैतान्
स्वस्वशीघ्रहारेण हत्वाप्ताः स्वस्वविम्बमानकला भवन्तीति ।

अथेष्टकाले विम्बान्तरज्ञानपूर्वकं भूच्छायाविम्बमानानयनमाह —

खखाभ्रनागसूर्येभ्यश्चन्द्रशीघ्रहरोद्धृताः ।

नखाशापर्वतेभ्योऽर्कहारासोनास्तमःकलाः ॥५॥

अनूनदारुक इत्येतच्चन्द्रशीघ्रहारेण हत्वाप्ताभ्यः कलाभ्यो
नरा नभ्योऽसावित्येतं सूर्यमन्दहारेण हत्वाप्ताः कला विशोधय शिष्ट
भूच्छायाविम्बमानकला भवन्तीति

अथेष्टकाले विम्बान्तरज्ञानपूर्वकं ग्रासप्रमाणमाह —

* विम्बान्तरं स्फुटभिदाक्षिप्तो वर्गेक्यतः पदम् ।

१. ‘स्वान्त्यहाराता’ ख

२. ‘अनयो’ ग.

३. ‘खखाभ्रखेन्दुविश्वेभ्यश्चन्द्रार्कणेन भाजिताः ।

खभातरवाचलेभ्योऽर्कहारासोनास्तमःकलाः ॥’ ख. पाठः ।

४. ‘युगायुक्तपदजाक्षेपापञ्चमा द्विसगतिभिदाशासाः ।

विचटो स्वमृणं कुर्यात् पक्षान्ते व्यत्ययेन मासान्ते ॥

परमप्रासकालोऽयं क्षेपो विम्बान्तरं समात् ।

विम्बान्तरोनमानैक्यदलं प्रासप्रमा भवेत् ॥

युगयुक्ते यलक्षेपाज्जिनापनं स्वमृणं विधौ ।

विम्बान्तरं स्फुटभिदाक्षिप्तो वर्गेक्यतः पदम् ॥’ ख.

विश्वान्तोने मानैक्यदलं ग्रामप्रमा तदा ॥ ६ ॥

ग्रामग्रामकयोर्महतः स्फुटादल्पस्फुटं विशोध्य शिष्टं वर्गं
विशेषवर्गेण संयोज्य मूलोक्तं ग्रामग्रामकविश्वकेन्द्रयोरन्तरं भवति ।
तद्विषयमानकालावगोचार्थाद्विशोध्य शिष्टमिष्टकालग्रामप्रमाणं भवति ।
इन्द्रगजदन्तवत् स्फुटानां विशेषाणां च संस्कारान्तरं वक्ष्यत इति ।

अथाकेन्द्रगजदन्तयोरेतादृशविषयमाह —

अनादेश्यो विधोग्रासः स्यादल्पः षोडशांशाकात् ।

रवेः स्वदादशादल्पः स्वच्छत्वात् तक्ष्णतः क्रमात् ॥ ६ ॥

विधोग्रासः स्वकीयविषयमानकालाषोडशांशादल्पश्चेदनादेश्यः ।
तुनः स्वच्छत्वात् तक्ष्णतः क्रमात् । इन्द्रविषय स्वच्छत्वातिशयाद्
अक्षविषय तीव्रत्वातिशयात् । स्वग्रस्तांशः द्रष्टृणां प्रतिपूरित इव
मानोति भावः ।

अथ स्थित्यर्थानयनमाह —

अनादेश्यांशहीनस्य मानैक्यार्थस्य वर्गतः ।

क्षेपवर्गोन्नितान्मूलं गतिभेदांशकोद्धृतम् ॥ ८ ॥

स्थित्यर्थनाडिकाद्यं तत् तत्कालेन्द्रादिभिर्मुहुः ।

१. 'ग्रामप्रमाणं' क.

२. 'अनादेश्यो ग्रामग्रामो स्वाद्यान्नास्वाष्टमांशकः ।

रवेस्तैश्चन्द्राद्विधोः स्वच्छान्नमः प्रान्तमोक्षयतः ॥ ख.

३. 'स्वदादशादल्पः' ग

४. 'स्थित्यर्थमध्यकाले तदनाद्ये स्थानोचने ।

क्षेपे मानान्तरावगोचार्थं विमर्दार्थं तथानयेत् ॥' ख.

५. 'स्थित्यर्थं नाडिकाद्यं' क.

पर्वान्ते तद्विहीनाद्यं स्पर्शमोक्षौ क्रमाद्विधोः ॥ ९ ॥

पूर्वाक्ता अनादेश्यकलाः मानैक्यार्थाद्विशोध्य शिष्टं स्पर्श-
मोक्षयोर्विश्वान्तरं भवतीति । तद्वर्गीकृत्य ततो विशेषवर्गं विशोध्य
मूलोक्त्य गत्यन्तरांशकैर्हत्वाप्तं नाडिकाद्यं विन्यर्थं भवति । पुनश्चेन
स्थित्यर्थेनन्दोः स्फुटगत्यंशकान् हेत्वा समलिप्तेन्दुलिप्तासु स्पर्शे ज्ञेये
क्रमेण मोक्षे ज्ञेये धने च कृत्वा ततः इन्द्रोर्विशेषमानीय ग्रामवत् स्थित्यर्थ-
मानयेत् । एवं मुहुः कृत्वा विशेषयेत् । पर्वणः समलिप्ताकालस्यान्ते
विशिष्टस्थित्यर्थेन संस्कार्यः, विहीने सतीन्द्रगजदन्तवत् स्पर्शकालः ।
तथावशिष्टस्थित्यर्थसहिते पर्वान्तकाले मोक्ष इति ।

अथाविशेषं विना स्थित्यर्थानयनमाह —

युगयुग्ममध्यक्षेपात् पञ्चम्रादतिभिदांशकात् वा ।

विषटीः क्रमादृणं स्वं स्थित्यर्थे स्पर्शिके परं स्वमृणम् । १० ॥

मध्यविशेषं पञ्चमिहत्वा गत्यन्तरांशकैर्हत्वाप्ता विनाड्यः
मध्यमविशेषेण सकृदानीति स्थित्यर्थे संस्कार्याः पार्श्वेनन्दो युग्म-
पदगे स्पर्शस्थित्यर्थे क्रमेण कुर्यात् । औजसपदगे धने कुर्यात् ।
मोक्षस्थित्यर्थे विपरीतमिति ।

अथ विमर्दार्थज्ञानायाह —

क्षेपे मानान्तरावगोचारे विमर्दार्थं तथानयेत् ॥ ११ ॥

१. 'हत्वा' क.

२. 'मानान्तरावगोचारे' क. ग.

स्फुटविक्षेपे विम्बमानकलाविक्षेपस्यार्धाल्पके सति विमर्दार्धसम्भवात् । विमर्दार्धस्य सर्वग्रासकालस्यार्धं तथा स्थित्यर्धप्रकारेणानयेत् । तद्यथा पर्वान्ताविक्षेपवर्गं मानान्तरार्धवर्गाद्विशोध्य शिष्टस्य मूलं गत्यन्तरांशकेन हत्वाप्तं नाडिकाद्यं विमर्दार्धम् । पुनरपि तत्कालेन्द्रादीनानीय पूर्ववदविक्षेपयेदिति ।

अथार्कग्रहणादौ विशेषमाह —

इन्दुग्रहणतोऽन्यत्र कुर्याच्च नतिलम्बने ॥

इन्दुग्रहणतोऽन्यत्र अर्कग्रहणे भौमादीनां समागमभेदो-
द्वेष्टादौ च नतिलम्बनेऽपि कुर्यादिति ।

तत्प्रकारमाह —

काललग्नस्य कोटिज्या वसुरन्ध्रामिभूहता ।

स्वहारकासा व्यस्ताशा दृक्षेपोऽक्षजसंस्कृतः ॥ १२ ॥

ममलिप्ताकाललग्नकालस्य कोटिज्यां दुग्धलोकेन हत्वा स्वदेग्रहारकेण हत्वाप्तं संस्कारविक्षेपः स च काललग्नस्य मृगादित्वे दक्षिणः । कर्क्यादित्वे उत्तरः । तदुक्तं व्यस्ताशेत्यनेन च नित्यदक्षिणौ अक्षाज्जातेन दृक्षेपांशेन दिक्मार्गभेदयोः युतहीनः स्फुटविक्षेपः शिष्टदिको भवति इति ।

१. 'सोमग्रहणतो.' ग.

२. 'संस्कार्यो दृक्षेपः' क. ग.

३. 'नित्यदक्षिणं' ग.

४. 'दृक्षमार्गभेदयोः' ग.

५. 'दृक्षेपः' ग.

कौऽयमक्षजो नामेत्यत आह —

अक्षजोऽक्षः पृथग्दिग्मात् तर्करुद्रासवर्जिताः ।

अक्षं पृथग्विन्यस्य दशभिर्हत्वा षोडशाधिकशतेन हत्वाप्त-
मक्षाद्विशोध्य शिष्टोऽक्षजो नामेति ।

दृक्षेपत्रिज्ययोर्वर्गभेदमूलं परो नरः । १३ ॥

दृक्षेपस्य वर्गं त्रिज्यावर्गाद्विशोध्य शिष्टस्य मूलं परशङ्कु-
नामेति ।

अथाविशेषं विना उदयलग्नानयनमाह —

काललग्ने स्वकोट्युत्थं व्यस्तं प्राणकलान्तरम् ॥ १४ ॥

कृत्वा पृथग्भुजाक्रान्तेरक्षज्याः परशङ्कुना ।

लब्धचामपि व्यस्तं कृत्वा वा लग्नमाप्यते ॥ १५ ॥

काललग्नं पृथग्विन्यस्य तस्य कोट्याः प्राणकलान्तरमानीय काललग्ने व्यस्तं संस्क्रुयात् । ओजे पदे धनं, युग्मे पदे ऋणमिति । पुनस्तत्संस्कृतकाललग्ने पृथग्विन्यस्य तद्भुजायाः क्रान्तिज्यामानी-
याक्षेण हत्वा परशङ्कुना हत्वाप्तं चाप्युत्थं प्राणकलान्तरसंस्कृते काललग्नं व्यस्तं संस्क्रुयात् । भेदादौ युज्यात्, तुलादौ शोधयेदिति तदुदयलग्नं भवति ।

अथ प्रायिकलग्ननकालज्ञानाय वर्णसंख्यया जीवां पठति ।

१. 'नगः' ड.

२. 'या शरचापानि पठन्ति' ग.

योगी रंक्तो निधनं सुपटुः कविकृद्वृषस्य लज्जाढ्यः ।
ननख स्वपुरे तरुणत् तैगरो विवरे निशेन्द्रं शोणीन्द्रः ॥ १६ ॥
हिमरुड्नितरां कतरो व्युत्क्रमतश्चाथ लम्बनविनाड्यः ।
ग्रहलग्नान्तरकोट्या ग्राह्या परनरहतास्त्रिजीवाप्ताः ॥ १७ ॥

कतर इति सप्तदशो । अथाष्टादश्यादयः व्युत्क्रमेण
नितराभित्वाया एव भवन्ति यावच्चतुर्विंशतिः । एताथ लम्बन-
कावविनाडिकाः लग्नोन्नतकोटिलिप्ताः शरीरेण हत्वा ज्याग्रहणन्या-
पन ग्राह्याः गृहीतवर्गशङ्कुना हत्वा त्रिज्यया विभज्याप्ताः प्रायः
रुद्धा भवन्तीति ।

अथ स्फुटलम्बनानयनाय तन्साधनान्याह —

व्युत्क्रमं तत् संस्कृताद् भूयः पर्वन्ताल्लम्बनाप्तये ।
लग्नोन्नतग्रहदृक्क्षपपरशङ्कुनिहानयेत् ॥ १८ ॥

प्रायिकलम्बनविनाडीभिर्धनपेय्यत्ययेन संस्कृतात् पर्वन्त-
कात्तद् भूयोऽपि स्फुटलम्बनसिद्धये काललग्नमानीय तस्मादुदयलग्न-
विशेषपरशङ्कुन स्फुटगत्यनुपातेनेष्टग्रहं चानयेद् इति ।

१. 'वर्गो' ह.
२. 'काल' क. म.
३. 'काल' क. म.
४. 'काल' क. म. ह.
५. 'काल' क. म. ह.
६. 'काल' क. म. ह.
७. 'काल' क. म. ह.

अथेन्दुहारस्य संस्कारमाह—

लग्नोनग्रहदोःकोट्योर्ज्ये दोर्ज्येकाष्टभूहता ।
परशङ्कुहता त्रिज्या भक्ता शोड्या विधोर्हरात् ॥ १९ ॥

अथेष्टग्रहादुदयलग्नं विशोध्य शिष्टस्य भुजाकोट्योः ज्ये ग्राह्ये ।
तयोर्भुजाभ्यां पादुकेन हत्वाप्तं परशङ्कुना हत्वा त्रिज्यया हत्वाप्तम्
इन्दोः शीघ्रहाराद्विशोधयेत् । स हारो लम्बनविम्बमानानयनादौ
योग्य इत्यर्थः ।

अथ दृग्गत्यानपनमाह—

* लग्नोनग्रहकोटिज्या परशङ्कुहता हता ।
त्रिज्यया दृग्गतिः सेन्दोरङ्केन्दुग्रीहरोद्धृता ।
लम्बलिप्ता रवेर्दिग्ग्री त्रिघ्नहारोद्धृता तथा । २० ॥

लग्नोनग्रहकोटिज्यां परशङ्कुना हत्वा त्रिज्यया हत्वाप्ता
दृग्गतिर्नामेति । सेन्दोरङ्केन्दुग्री हरोद्धृता लम्बनलिप्ता रवेः दिग्ग्री

* कोटिज्यापरशङ्कुग्री दृग्गतिस्त्रिज्यया हता ।
सार्कस्य त्रिघ्नी त्रिज्यासां श्रुत्या लम्बनलिप्तिका ॥
इन्दोस्त्वङ्केन्दुनिहता श्रुत्यासाथ तदन्तरात् ।
नःज्यो गत्यन्तरांशासाः स्पष्टाः स्युरविशेषिताः ॥
दृग्गतेर्लम्बभेदासा भेदहारः परत्र तु ।
दृग्गतेर्भेदहारासा लम्बभेदो भवेद् द्वयोः ।
व्यस्तं कुर्यात् परमासकाले ताः प्रायिकः स तु । ख.

१. 'विधोः श्रुतेः' ख.

२. 'भुजाज्यां' घ. क.

त्रिमहरोद्धृता सा दृग्गतिरेकोनविंशत्या हता इन्दोः संस्कृतहारेण वि-
भक्ता इन्दोर्लम्बनलिप्ता भवति । रवेस्तु दृग्गतिः दशभिर्हत्वा त्रिमे-
नार्कहारेण हत्वासा तथा लम्बनलिप्ता भवतीति ।

अथ भौमादीनां लम्बनलिप्तानयनमाह—

भौमादेर्दृग्गतिर्दृग्भिस्त्रिभिर्गोशशिभी रसैः ।

कग्निभिश्च हताः शीघ्रच्छेदासा लम्बलिप्तिकाः ॥ २१ ॥

भौमादीनां स्वस्वदृग्गतिः क्रमेण दशभिस्त्रिभिरेकोनविंशत्या
पद्भिरेकात्रिंशता च विभज्याप्तानि फलानि पुनः स्वस्वशीघ्रहारेण वि-
भज्य लब्धा लम्बलिप्ता भवन्तीति ।

लम्बान्तराद् गतिभिर्दांशाप्ता लम्बननाडिकाः ।

व्यस्तं तत् संस्कृते तु स्यात् पर्वान्ते परमग्रहः ॥ २२ ॥

ग्राह्यग्राहकयोर्लम्बलिप्ता मिथो विश्लिष्य शिष्टान् तयोर्गत्य-
न्तरभागैराप्तं नाडिकाद्यं लम्बनं भवति । गतिभिर्दां ग्रहणाभिन्नादि-
गत्योर्गतियोगसाप्युपलक्षणार्थः । ताभिर्लम्बननाडीभिर्विपर्ययेण सं-
स्कृते पर्वान्तकाले परमग्राहो भवतीति ।

स्फुटाः स्युर्लम्बलिप्ताभिः स्वस्वाभिः संस्कृताः स्फुटाः ।

लग्नानग्रहकोटिज्याधनर्णतानुसारेण स्वस्वाभिर्लम्बनलिप्ताभिः
संस्कृताः सूर्यादिस्फुटग्रहाः स्पष्टा भवन्ति । पर्वान्तकेवलस्फुटतुल्या-

१. 'णं भिद्य, क.

वेव परमग्रासकाले लम्बनलिप्ता संस्कृतावपि स्फुटाविति । तत्र काल-
ज्ञानार्थं लम्बनलिप्तानयनम् । इष्टकालग्रासे तु कालस्य ज्ञातत्वात् स्फुट-
ज्ञानार्थमिति विशेषः ।

नतिलिप्तानयनमाह—

दृग्गतिर्लम्बलिप्तावद् दृक्क्षेपान्नतिलिप्तिकाः ॥ २३ ॥

यथा दृग्गतेर्लम्बलिप्ता गृहीतास्तथा तदुक्तगुणहारकैर्नति-
लिप्ताः स्वस्वदृक्क्षेपाद्वाह्या इति ।

तुल्यभिन्नाशनत्याख्यहीनक्षेपो यथायथम् ।

व्यास्ताशग्राह्यविक्षेपसंस्कृतो ग्राहकस्य सः ॥ २४ ॥

ग्राह्यग्राहकयोः स्फुटविक्षेपमानीय तस्य स्वनतेश्च तुल्यदिवत्वे
योगः । भिन्नदिवत्वे विक्षेपः । शिष्टादिक् स्फुटतरो विक्षेपो यथास्वं
भवति । तत्र सूर्यस्य तु विक्षेपस्य शून्यत्वात् स्वनतिरेव स्फुटतर-
विक्षेपः । अथ ग्राह्यस्य स्फुटतरविक्षेपे व्यस्तदिकं कल्पयित्वा तेन सं-
स्कृतो ग्राहकविक्षेपः स्फुटतमो भवति । ग्राह्यग्राहकविम्बमानान्तर-
त्वेन क्षेपे मानैक्यार्थाल्पके इत्यादिव्यवहारयोग्यो भवतीत्यर्थः ।

अथ स्थित्यर्थानयनमाह—

❖ कृत्वा केवलपर्वान्ते स्थित्यर्थं तत्र लम्बनम् ।

* नाडिकोनयुते मध्यकाले लम्बान्तरे नयेत् ।

स्फुटक्षेपौ च तत्राप्तं मध्यक्षेपात्त्यजेच्छरम् ॥

अनादेश्याशेत्यादिना स्थित्यर्थकालमानीय तं लम्बननाडिका
भिरनन्तरं पर्वान्ते संस्कृत्य पुनस्तत्र काललम्बोदयलम्बदक्षेपपरशङ्कु-
रन्तवित्प्रतिष्ठा लम्बनाडीधानीय नतिं स्फुटतमविक्षेपं स्थित्यर्थ-
कालमानीय स्थित्यर्थलम्बनकालौ केवलपर्वान्ते संस्कृत्य पूर्वानीत-
कालेन न विज्ञेयभावे न एव स्पर्शकालो मोक्षकालो वा । विशेषे तु
शङ्कुः स्थित्यर्थलम्बन एव नानीयाविशेषवेदिति ॥

अथ कनकानवनमाह—

[illegible]

या ग्राह्यकोटिजा क्रान्तिर्नतज्याक्षर्वधाच्च यत् ।
त्रिज्याप्तं सौम्ययाम्याशं पूर्वापरकपालयोः ॥ २६ ॥
यच्च त्रिज्याप्तविक्षेपाद्विस्वान्तरहतं क्रमात् ।
व्यस्तदिक्कः स्वदिक्कश्च क्षिप्तेन्यूनधिकस्फुटे ॥ २७ ॥
त्रयाणां सदिशां चापयोगाज्ज्याविदिशोनितात् ।
पदाधिक्ये तु दोस्तो ज्या व्यस्तदिक्तवं च जायते ॥ २८ ॥
इष्टघ्नी त्रिज्ययाप्तासौ बलनज्येष्टवृत्तजा ।

ग्राह्यग्रहस्य कोटिज्या शतधनी पङ्क्तिनैरास्तां सत्येको वलनां-
शः । मध्याह्नकाललग्नस्य इष्टकाललग्नस्य चान्तरभुजा ज्या नतज्या ।
तथा हतादक्षात् त्रिज्यया लब्धो द्वितीयो वलनांशः । स च प्राक्पाले
सौम्याशः प्रत्यक्पाले याम्याशः । त्रिज्याहताद्विक्षेपाद् विम्बान्तरेण
स्फुटान्तरविक्षेपयोर्विगैक्यपदरूपेणाप्तं तृतीयो वलनांशः । स च क्षिप्ते
क्षेपवति ग्राहके ग्रहे न्यूनस्फुटत्वेनेतरापेक्षया पश्चिमदिक्स्थे सति विक्षेप-
विपरीतदिकः । अन्यथा विक्षेपतुल्यदिकः । सोमग्रहणे विक्षेपस्य
ग्राहकसम्बन्धित्वं व्यस्ताशत्वं च यदि न कल्प्येते तथापि न फलभेदः
इति ज्ञापयितुं क्षिप्ते इत्युक्तम् । न तु ग्राहके । एवं त्रयाणां वलनां-
शानां समानदिककत्वे चापयोगम् । एकस्य भिन्नदिककत्वे इतरचाप-
योगात् तच्चापस्य विक्षेपं च कृत्वा ज्या ग्राह्या । तस्य राशित्रयादा-
धिक्ये सति भुजा तदेव ज्या ग्राह्या । तदा विपरीतदित्तवं चास्या
ज्याया भवति । एनां वलनज्यां यया कयाचिदिष्टसङ्ख्यया हत्वा

१. 'वर्गाच्च' क.

३. 'विश्लेषाद्' क.

६ 'क्षिपेद्' ख.

२. 'त्रिज्याधन' क. ख. ग. घ.

४. 'व्यस्तदिकं' ५. 'स्वदिकं' क. ख. ग. ङ.
६. 'चापि' क.

७. 'चापि' क.

८. 'फलभेदः' ग.

कृत्वा संस्कृत्य तत्कालं ते द्वे कृत्वाविशेषयेत् ॥ २५ ॥

अनादेश्यांशेत्यादिना स्थित्यर्धकालमानीय तं लम्बननाडिका-
भिरसंस्कृते पर्वान्ते संस्कृत्य पुनस्तत्र काललग्नोदयलग्नदक्षेपपरशङ्कु-
दृगातिलम्बलिप्ता लम्बनाडीश्वानीय नतिं स्फुटतमविक्षेपं स्थित्यर्ध-
कालं चानीय स्थित्यर्धलम्बनकालौ केवलपर्वान्ते संस्कृत्य पूर्वानीत-
कालस्य च विशेषाभावे स एव स्पर्शकालो मोक्षकालो वा । विशेषे तु
बहुः स्थित्यर्धलम्बने एवमानीयाविशेषयेदिति ॥

अथ वलनानयनमाह—

तल्लम्बान्तरभेदोना (वार्गवाणगत्य)न्तरांशकाः ।
दिग्भेदे स्वर्णभेदे भेदस्यानयुतिर्मता ॥
स वाणवर्गो दोर्वर्गः कर्णवर्गः पदं श्रुतिः ।
वाणघ्नान्मध्यविक्षेपात् कर्णकृत्याप्तनाडिकाः ॥
पूर्वे क्षेपेऽल्पके जह्यान्मध्यकालेऽन्यथा क्षिपेत् ।
मध्यकालस्फुटोऽयं स्यादत्रैव परमो ग्रहः ॥
विम्बान्तरं तु कर्णासि मध्यक्षेपाद् भुजाहतात् ।
त्यक्तवानादेश्यहीनस्य मानैक्यार्धस्य वर्गतः ॥
विम्बान्तरकृतिर्मूलं कोटिरना त्रिधा न्यसेत् ।
पूर्वापरघटीलम्बान्तरयोगदलस्य च ॥
मध्यलम्बान्तरस्यापि यो भेदस्तद्ग्रहकोटितः ।
कर्णासिनाड्यकर्णभ्यां भक्ते कोट्यौ स्थितेर्दले ।
स्थित्यर्धलम्बने तत्र कुर्यात् क्षेपांशसंस्कृतेः ॥
पर्वान्ते स्पर्शमोक्षौ तु तदा स्यातां विवस्वतः ॥' ख.

या ग्राह्यकोटिजा क्रान्तिर्नतज्याक्षवंधाच्च यत् ।
त्रिज्याप्तं सौम्ययाम्याशं पूर्वापरकपालयोः ॥ २६ ॥
यच्च त्रिज्याप्तविक्षेपाद्विम्बान्तरहृतं क्रमात् ।
व्यस्तदिकः स्वदिकश्च क्षिप्तेन्यूननाधिकस्फुटे ॥ २७ ॥
त्रयाणां सदिशां चापयोगाज्ज्याविदिशोनितात् ।
पदाधिक्ये तु दोस्तो ज्या व्यस्तदित्तवं च जायते ॥ २८ ॥
इष्टघ्नी त्रिज्याप्तासौ बलनज्येष्टवृत्तजा ।

ग्राह्यग्रहस्य कोटिज्या शतघ्नी पङ्क्तिर्नैराप्ता सत्येको बलनां-
शः । मध्याह्नकाललग्नस्य इष्टकाललग्नस्य चान्तरभुजा ज्या नतज्या ।
तया हतादक्षात् त्रिज्याया लब्धा द्वितीयो बलनांशः । स च ग्राहकपाले
सौम्याशः प्रत्यकपाले याम्याशः । त्रिज्याहताद्विक्षेपाद् विम्बान्तरेण
स्फुटान्तरविक्षेपयोर्वर्गैक्यपदरूपेणाप्तं तृतीयो बलनांशः । स च क्षिप्ते
क्षेपवति ग्राहके ग्रहे न्यूनस्फुटत्वेनेतरापेक्षया पश्चिमदिक्स्थे सति विक्षेप-
विपरीतदिकः । अन्यथा विक्षेपतुल्यदिकः । सोमग्रहणे विक्षेपस्य
ग्राहकसम्बन्धित्वं व्यस्ताशत्वं च यदि न कल्प्येते तथापि न फलभेदः
इति ज्ञापयितुं क्षिप्ते इत्युक्तम् । न तु ग्राहके । एवं त्रयाणां बलनां-
शानां समानदिकत्वे चापयोगम् । एकस्य भिन्नदिकत्वे इतरचाप-
योगात् तच्चापस्य विक्षेपं च कृत्वा ज्या ग्राह्या । तस्य राशित्रयादा-
धिक्ये सति भुजा तदेव ज्या ग्राह्या । तदा विपरीतदित्तवं चास्या
ज्याया भवति । एनां बलनज्यां यया कयाचिदिष्टसङ्ख्यया हत्वा

१. 'वर्गाच्च' क.

३. 'विक्षेपाद्' क.

६. 'क्षिपेद्' ख.

२. 'त्रिज्याघ्न' क. ख. ग. ड.

४. व्यस्तदिकं' ५. 'स्वदिकं' क. ख. ग. ड.

७. 'चापि' क.

८. 'फलभेदः' ग.

त्रिज्यया हत्वाप्तमिष्टव्यासार्धवृत्तं जं बलनमध्यज्यात्मकं भवतीति ।

अथ विलेखनप्रकारमाह—

इष्टव्यासार्धवृत्तं यदाशाव्यासद्वयान्वितम् ।

तत्प्राङ्नेम्यां बलनदिग्बिन्दुः पश्चात्तदन्यदिक् ॥२९॥

केन्द्रविन्दुद्वयस्पृष्टरेखायां मतिमालिखेत् ।

ग्राह्यं केन्द्रं ग्राहकं तु केन्द्राद्विम्बान्तरान्तरे ॥ ३० ॥

पूर्वोक्तेष्टमङ्गुलमितेन कर्कटकेन लिखितं यद् वृत्तं तत्र समपूर्वापरं समदक्षिणोत्तरं च व्यासं कृत्वा वृत्तं प्रागर्धनेम्यां बलन-
दिशि बलनज्याग्रस्पर्शे बिन्दुः कार्यः । तत्प्रकारस्तु वृत्तकेन्द्रादक्षिणो-
त्तरव्यासे यथादिशं बलनं नीत्वा ततः समपूर्वापरां रेखां प्रागभिमुखीं
कुर्यात् । ना यत्र नेमिं स्पृशति तत्रैको बिन्दुः कार्यः । तथा केन्द्रा-
दक्षिणोत्तरव्यामादेव व्यस्तादिशं बलनं नीत्वा तत्प्रत्यगभिमुखीं रेखां
कृत्वा तस्या नेमिस्पर्शे द्वितीयो बिन्दुः कार्यः । तद् बिन्दुद्वयं केन्द्रं
च स्पृशन्ती नियत्रेणपि कार्या । तस्यां रेखायां तस्येष्टवृत्तस्य केन्द्रे
केन्द्रं कृत्वा स्वमानार्धकृतेन कर्कटकेन ग्राह्यं लिखेत् । ग्राहकं तु तस्या-
मेव रेखायां तस्मान् केन्द्राद् विम्बान्तरतुल्यान्तरे न्यूनस्फुटत्वे पश्चा-
दधिकस्फुटत्वे प्राक्स्वविशेषादिकेन्द्रं कृत्वा स्वस्वमानार्धमितेन कर्कट-
केन लिखेत् । अतश्च सूर्यग्रहणे स्पर्शादारभ्य परमग्रासावधि ग्राहकं
पश्चात् स्थितः, अतः परं प्राक् स्थितः इन्दुग्रहणे तु विपर्ययेण परम-
ग्रासे सुतरामल्पे मति कदाचिद् विपर्ययोऽपि स्यात् किल । तच्च
युक्त्या विज्ञेयमिति नेह प्रपञ्चितम् ॥

इति करणोत्तमे सविवरणे ग्रहणयोगो नाम
चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

अथ शिष्टान् व्यतीपातादीन् वक्ष्यन् व्यतीपातस्य आसन-
कालस्य ज्ञानायाह—

कृतद्विध्नायनं सूर्यं चन्द्रार्धाच्चक्रतः क्रमात् ।

त्यजेच्छिष्टसमे चन्द्रे सञ्चिन्त्यौ लाटवैधृतौ ॥ १ ॥

द्विगुणेनायनचलनेन संस्कृतं भानुं लाटे ज्ञेये राशिपट्टकाद्
विशोधयेत् । वैधृते विज्ञेये राशिद्वादशकाच्छिष्टेन तुल्ये केवलेन्दौ
सति लाटवैधृतौ सम्यक् चिन्तनीयाविति ।

अथ तयोश्चलनज्ञानायाह—

कृतायने पुनस्तस्मिन् मृगकक्ष्यादिके क्रमात् ।

राहुकेत्वाभिमुख्येन चलनं व्यतीपातयोः ॥ २ ॥

तस्मिन् पूर्वानीते दोषेन्दो संस्कृतायने सति यदि मृगादि-
त्वं स्यात् तदा राहुमभिमुखीकृत्य व्यतीपातयोश्चलनं स्यात् । कक्ष्या-
दित्वे केतुं पट्टाशियुतं पातमभिमुखीकृत्येति ।

अथ तयोः स्वरूपमाह—

लक्षणे क्रान्तिसाम्ये च सूर्येन्दोर्लाटवैधृतौ ।

लक्षणे वक्ष्यमाणे निमित्ते सूर्येन्द्रोः स्फुटापक्रमसाम्ये च
नति साटवैष्टौ दोषौ तदानीं भवत इति ज्ञेयौ ॥

अनयोर्विशेषमाह—

वैष्टः कोटिदिकसाम्ये लाटो दोष्णोः सदिकयोः ॥३॥

कृतावनचऊनयोरकेन्द्रोः कोटिदिकसाम्ये वैष्टो ज्ञेयः ।
नोन्नान्याद् भुजयोः समानदिकयोर्लाटो ज्ञेय इति ॥

किं तल्लक्षणमित्याह—

ओजे पदे तयो रेको युग्मेऽन्य इति लक्षणम् ।

तयोरकेन्द्रोर्मध्य एक ओजपदेऽन्यो युग्मपद इति लक्षण-
निति ॥

अथास्य लक्षणस्य कदाचिद् व्यभिचारमाह—

त्रिदिकक्षेपेऽधिके क्रान्तेः पदसाम्यं हि लक्षणम् ।

कोटिक्रान्तस्तथाल्पत्वे कोटिक्षेपाद्विदिकतः ॥४॥

क्रान्त्यपेक्षया विक्षेपस्य विपरीतदिकत्वे आधिक्ये च सति
सूर्येन्द्रोर्गोत्रपदत्वेन पदसाम्यं हि लक्षणम् । तथा कोट्यपक्रम-
क्षया कोटिविक्षेपस्य विपरीतदिकत्वे आधिक्ये च सत्यपि पदसाम्यमेव
लक्षणं स्यात् । तत्र क्रान्तिविक्षेपौ परस्परयोगवियोगार्थं संस्कृतौ
शृण्वे इति । अथवमूहितस्य व्यतीपाते काले सूर्येन्द्रोः स्फुटक्रान्तिः

१. 'वा साम्यं' क.

आनेया । विपातमन्दस्फुटेन्द्रोर्दोर्ज्याक्षिप्तैव विक्षेपः ततः क्रान्तिः ।
पृथक्क्षेपवाणेत्यादिना स्फुटक्रान्तिरानेया । तदानीं साम्यभावे पुनः
साम्यकालज्ञानाय तयोः क्रान्तिमातिरानेया ॥

तत्रार्कस्य क्रान्तिगत्यानयनमाह —

कोटिक्रान्ते रवेर्दिग्धन्यास्त्रिशैलेषु हता गतिः ॥ ५ ॥

रविकोटिज्यायाः क्रान्तिमानीय तां दशभिर्हत्वा गोसमेन
हत्वा सूर्यस्यापक्रमगतिरिति ॥

इन्दोर्गत्यानयनमाह —

कोटिक्रान्तिः पृथक्स्थेन्द्रोर्वर्गिता सहितोनिता ।

क्रान्तियुत्स्यान्तरधन्या स्वदोःक्रान्त्याधिक्यकार्श्ययोः ॥ ६ ॥

तत्तदाख्या पृथक्स्थेषु हताग्न्यब्धिहता गतिः ।

इन्दोः कोटिक्रान्तिं पृथग्विन्यस्य वर्गीकृत्यास्यामर्केन्दुभुजा-
क्रान्त्योर्योगान्तराहतिं संस्कुर्यात् । तत्प्रकारस्तु इन्दुक्रान्तेराधिक्ये
सति योजयेत् । अल्पत्वे वियोजयेदिति । एवं संस्कृतस्य कोटि-
क्रान्तिवर्गस्य यन्मूलं तत्पूर्वं विन्यस्तायां कोटिक्रान्तौ संयोज्य तां
पञ्चभिर्हत्वा त्रिचत्वारिंशता हत्वाप्ता चन्द्रस्य क्रान्तिगतिः । सा च
ज्ञातापक्रमकालस्य क्रान्तिसाम्यकालस्य च मध्यकालभवेति ॥

अथास्यां गतिभ्यां दोषमध्यभवयोरकेन्द्रोरानयनमाह—

१. 'विपात' क. २. 'उयांकांक्षैव' क. ३. 'साम्यभावे' ख. ग. क.
४. 'क्रान्तिकोटिः' ग. ५. 'युत्यन्तर' ग. ६. 'तावदाख्या' ग.

द्विप्रातः कान्त्यन्तरात् पष्ठ्या खखनागैश्च ताडितात् ।
गतिपुल्यासलिताः स्वं क्रमादर्कशशङ्कयोः ।
अल्पा चंदोजगाकान्तिर्भहती चेदणं तयोः ॥ ७ ॥

सूर्येन्दुकान्त्योरन्तरं द्वयोः स्थानयोर्निधायैकं पष्ठ्यान्यं शताष्ट-
केन च ताडयेत् । कान्तिगत्योयोगेन विभजेच्च । तत्र प्रथमं फलं
लिप्ताल्लक्ष्मके संस्कार्यम् । द्वितीयं फलं चन्द्रे संस्कार्यम् । संस्कार-
प्रकारस्तु अर्केन्दोमध्ये य ओजपदगतस्तस्य कान्तिरल्पा चेद् धनं
नहती चेदणमिति । कदाचित्पदसाम्ये लक्षणत्वेन सूर्यपदादन्यपदग-
मिन्दुं कल्पयित्वा कवत् संस्कारः इति ॥

तौ द पमध्यगौ कालस्फुटमुक्त्यनुपाततः ॥ ७ ॥

एवं संस्कृतौ सूर्येन्दू दोषमध्यगौ कान्तिसाम्यकालौ भवतः ।
उत्प्रेन्दो संस्कृता लिप्ता इन्दुस्फुटमुक्त्यनुपाततः नाडिका अभ्यूहि-
तान्नक्षत्रके संस्कार्याः । न दोषमध्यकालौ भवतीति । तत्र गोळसन्धि-
स्थेऽयनमन्विस्थे च सूर्ये आसन्नव्यतीपातकाले न्यस्तयोः सूर्येन्दोः
कदाचिच्छ्रवणमात्रः । तदा दोषमध्यगार्केन्दुज्ञानायाह । कर्तव्यायाः
क्रियाया विधेयोऽस्ति ॥

तत्रायनान्ते कर्तव्यां क्रियामाह—

लक्ष्मामात्रेऽयनान्तस्थे कोटिक्रान्त्युक्तमूलयोः ।
योगं द्विष्ट नागतस्त्रैख्यया च हतं हरेत् ।
ग्लौःक्रान्त्यासं स्वमर्केन्द्वोरोजगंऽर्केऽन्यथा त्यजेत् ॥ ८ ॥

१. 'दण्डमु' क. २. 'क्रान्त्युक्तमूलयोः' क.

अयनमन्धिसमीपयोर्लक्षणाभावः सम्भवति । तत्र कोटिक्रान्तिः
'पृथक्स्वेन्द्रा' रित्यारभ्य 'तत्पदाद्या पृथक्स्व' त्यन्तेनानीतं कोटिक्रान्ते-
रुक्तमूलस्य च योगं द्विधा निधाय एकं नागतस्त्रैख्ययाशदधिक-
शतद्वयेन हत्वा शशिभुजाक्रान्त्या हत्वा लब्धमर्के संस्कार्यम् । अन्यं
त्रिज्यया हत्वा ग्लौःक्रान्त्याप्तमिन्द्रो संस्कार्यम् । तत्प्रकारस्तु अर्के
ओजपदगे धने युग्मपदगे त्वृणमिति ॥

अथ गोळान्ते कर्तव्यां क्रियामाह—

गोळान्तस्थे विधोः कान्तिः कान्तिभेदार्थयोर्युतिम् ।
भेदमोमुक्तवत् कृत्वा कोटिक्रान्तिकृतौ पदम् ॥ ९ ॥

द्विष्टं त्र्यव्यहृतं मुक्तिर्गुण्या तु कान्तिसंयुतिः ।
प्राग्वल्लब्धं द्वयोः स्वर्णं युग्मौजपदगे रवौ ॥ १० ॥

गोळान्तस्थे लक्षणाभावे विधोर्या भुजाक्रान्तिर्यच्च रवीन्द्रोः
क्रान्त्यन्तरमर्धाकृतं तयोर्योगं तयोरैवान्तरेण हत्वा विधोः कोटि-
क्रान्तिवर्गे संस्क्रियात् । कथम् । उक्तवत् । विधोः स्वदोःक्रान्त्याधि-
क्यकाश्ययोः स्वर्णमिति । ते चाधिक्यकाश्ये कान्तिभेदार्थापेक्षया ।
न त्वर्कक्रान्त्या । तत्संस्कृतकोटिक्रान्तिवर्गस्य मूलं दशभिर्हत्वा
त्रिचत्वारिंशता हत्वा विधाः कान्तिगतिरेव गतिः प्राग्वद्वतियोगौ
हारः । पष्ठिखखनागाश्च गुणकारौ गुण्या तु कान्तिसंयुतिः । सूर्येन्दु-
भुजाक्रान्तिसंयुतिः । न कान्त्यन्तरम् । एवमानीतं फलं द्वयोरर्केन्दोः
समृणं च क्रमादर्केन युग्मौजपदगतौ दोषमध्यगतौ भवतः इति ।

अथ मध्यकाले ज्ञाते आरम्भावसानयोर्ज्ञानायाह—

१. 'क्रान्तिहती' क.

२. 'तयोरैकेन' क. ग.

रूपनागाभ्रनेत्रेभ्यो गतियुत्यासनाडिकाः ।
स्थित्यर्थं मध्यकाले तद्धीनाढ्ये स्पर्शमोचने ॥ ११ ॥

यदुवाचः इत्येतं पूर्वोक्तया क्रान्तिगतियुत्या हत्वाप्तं नाड्यादिकं
स्थित्यर्थकालो भवति । तं मध्यकालाद्विशोध्य शिष्टं स्पर्शकालः ।
तत्सहितो मध्यकालो मोक्षकालो भवति इति ॥

अथ कदाचिदयनान्तासन्नत्वे संभवन्तं व्यतीपाताभावं विज्ञातु-
माह—

कोटिक्रान्तिकृतिः शोध्या क्रान्तियोगान्तरा हतेः ।
यदा तदा व्यतीपातस्तदासन्नेन जायते ॥ १२ ॥

तथात्मापक्रमस्यापि स्वेयनसङ्क्रमे पूर्वमिन्दोः क्रान्तिगत्या-
नयने कोटिक्रान्तिवर्गस्य क्रान्तियोगान्तराहत्या संस्कार उक्तः ।
तत्रेन्दुकान्तेरल्पत्वे योगान्तराहतेर्ऋणत्वमप्युक्तम् । तत्र तस्या
आधिक्यं कोटिक्रान्तिकृतेरल्पत्वं च यदा स्यात् तदा तस्यासन्नकाले
क्रान्तिसाम्याभावाद् व्यतीपाताभावो वेद्यः । तथैवार्कक्रान्तेरल्पत्वे-
ऽर्कस्यायनसङ्क्रमे सति व्यतीपाताभावः स्यादिति ॥

अथेन्दोः सितमानानयनमाह—

तथात्मापक्रमस्यापि स्वेयनसङ्क्रमः ।
व्यर्केन्दुकोटिजीवेन्दोर्मनार्धघ्नी त्रिजीवया ।
भक्ता मानदले व्यस्तं कार्यास्य सितलब्धये ॥ १३ ॥

१. 'लेक' क.

२. 'सिद्धये' ग.

इन्दोरर्कं विशोध्य शिष्टस्य कोटिज्यामानीय तामिन्दुविम्बमा-
नार्धेन हत्वा त्रिज्यया हत्वाप्तमिन्दुमानार्धं व्यस्तं संस्कुर्यात् । तदिन्दोः
सितमानं भवति ॥

अथ बिम्बान्तरानयनपूर्वकं वलनमाह—

व्यर्केन्दुदोर्ज्यातद्वाणक्षिप्तीनां वर्गयोगतः ।

पदं बिम्बान्तरं प्राग्वद्वलनत्रिकमानयेत् ॥ १४ ॥

लम्बनलिप्ता संस्कृता अर्केन्द्वन्तरभुजाज्यायां तद्वाणस्य तत्को-
टिज्योनायास्त्रिज्यायाश्चेन्दोः स्फुटतमविक्षेपस्य च त्रयाणां वर्गयोग-
मूलं बिम्बान्तरं तेन प्राग्वदवयवत्रयसहितं वलनमानयेदिति ॥

वलनदिग्बिज्ञाने विशेषमाह—

व्यर्केन्दौ युगमपदगे व्यस्ता विक्षेपजस्य दिक् ॥

अर्कहीनेन्दौ युगमौजपदस्थे सति विक्षेपजवलनस्य दिग्ब्यस्ता
ग्राह्येति ॥

अथ वलनेन शृङ्गोन्नतिज्ञानमाह—

वलनज्येन्दुमानार्धहताया त्रिज्यया हता ।

विधोः शृङ्गोन्नतिर्व्यस्तदिक्का सेन्दौ प्राक्पालगे ॥ १५ ॥

वलनचापत्रययोगविक्षेपभवां जीवामिन्दुविम्बमानार्धेन हत्वा
त्रिज्यया हत्वाप्ता प्राक्पाले वलनदिग्गता शृङ्गोन्नतिर्भवति ॥

१. 'प्रत्यक्षपा' क. ख. ग. छ.

अथेन्द्रादीनामुदयास्तमनपरिज्ञानायाह—

ग्रहेऽर्कादधिके स्वास्ते स्वोदयेऽर्केऽधिके ग्रहात् ।
ग्रहार्कयोः काललभे ये तयारन्तरांशकैः ॥ १६ ॥

द्वादशादिभिर्दिवा दृश्या न्यूनैः स्युरस्तगाः ॥ १७ ॥

ग्रहेऽर्कादधिके सति स्वोदये ग्रहार्कयोः काललग्नद्वयमानेयम् ।
ग्रहादर्केऽधिके सति ग्रहार्कयोः स्वास्ते काललग्नद्वयमानेयम् । तयो-
ग्रहार्कनन्वन्योनोः काललग्नयोर्महतोऽल्पं विशोध्य शिष्टांशा द्वादशा-
दयस्तदाधिका वा यदि स्युस्तथेन्द्रादयो दृश्याः । द्वादशादिभ्यो
न्यूना यदि स्युस्तदा अर्करश्मिहतप्रमत्वाददृश्या इति ॥

अथ तान् द्वादशादीन् भागानाह—

द्वादशात्यष्टयो विश्वे रुद्रा गावः शरेन्दवः ।

क्रमाद्भागा जम्भृग्वोस्तु वक्रेऽर्का वसवः क्रमात् ॥ १८ ॥

इन्द्रादीनां क्रमेण द्वादश सप्तदश त्रयोदशैकादश नव पञ्चदश
च दृश्यकाललग्नान्तरभागा इति ।

उपसंहरति—

हृद्यैर्युक्तिविदामित्थं पथैरुपशतैः कृतम् ।

करणोत्तमनामैतच्चिरमास्तां धरातले ॥ १९ ॥

युक्तिप्रकाशकत्वाद् युक्तिविदां हृदयप्रियैः शतासन्नैः पथैरित्थ-
मिदं करणोत्तमनामथेयं करणं धरातले चिरकाले स्थितिं

लभतामिति ॥

वैष्णवेनाच्युताख्येन प्रणीतं विवृतं कृतम् ।

करणोत्तममालोक्य परितुष्यन्तु सूरयः ॥ २० ॥*

इति करणोत्तमे सविवरणे

पञ्चमोऽध्यायः ॥

समाप्तं चेदं करणम् ॥

* इन्दोः क्रान्तिः कृतक्षेपा ग्राह्या पातोनिताद्विधोः ।

दोर्ज्यार्कासा युता क्षेपो लिप्ता त्र्यंशविलिप्तया ॥

सोमश्शशाङ्गस्सेव्योऽहि पुस्तकं लिखितं त्विदम् ।

नारायणस्य पुत्रेण सुष्ठु केरळशर्मणा ॥

इदं श्लोकद्वयमधिकतया दृश्यते खपाठे ।

देशान्तरघटीक्षुण्णा मध्या भुक्तियुचारिणाम् ।

पठ्या भक्तमृणं प्राच्यां रेखायाः पश्चिमे धनम् ॥

इदं पद्यमधिकतया दृश्यते गपाठे ।

5305

श्लोकार्थानुक्रमणी

| श्लोकार्थः | पुटम् | श्लोकार्थः | पुटम् |
|--------------------|-------|------------------|-------|
| अक्षजोऽक्षः | ३१ | इन्द्रदेस्त्वर्क | २० |
| * अक्षज्याया | १५ | इष्टनी त्रिज्य | ३७ |
| अनादेश्यांश | २८ | * इष्ट्यजीव्या | १४ |
| अनादेश्यो विधो | " | इष्टराशुदये | १६ |
| * अनादेश्यौ | " | इष्ट्यामर्ध | ३८ |
| अन्त्येऽष्ट्यु | १४ | * उन्नतज्या | १७ |
| अब्दतुल्य | ४ | अहितेऽल्पे | २४ |
| अब्ददिग्भक्त | ५ | ओजे पदे गतो | ८ |
| अभीष्टरात्रौ | ६ | ओजे पदे तयोरेको | ४० |
| अर्कमध्यम | १० | करणोत्तम | ४६ |
| * अर्कादेर्वेद | २६ | करणोत्तम | ४७ |
| अर्कदेर्वेद | " | * कर्णातो | ३६ |
| अर्कस्तर्क | २१ | कलीज्यदेवेज्य | १५ |
| अल्पवर्ग | ९ | कार्यं शैघ्र्यं | १० |
| अल्पा चेदोज | ४२ | कालं तदनुप | ६ |
| अष्टाब्धितथयो | ११ | काललमस्य | ३० |
| आप्तलिप्त | ४ | काललमात् | १७ |
| इन्दुमहणतो | ३० | काललमान्त | १६ |
| इन्दुचोनाक | १३ | काललमे स्वको | ३१ |
| * इन्दोः क्रान्तिः | ४७ | कुजेव्याकिं | ११ |
| इन्दोस्तिथ्यक्ष | १२ | * कृतकोटिफले | ९ |
| * इन्दोस्त्वक्के | ३३ | कृतद्विधनायनं | ३९ |

Note: Asterik denotes verses given in the foot-notes..

| श्लोकांशः | पृष्ठ | श्लोकांशः | पृष्ठ |
|-----------|-------|-----------|-------|
| ११ | २१ | ११ | २१ |
| १२ | २८ | १२ | २८ |
| १३ | २९ | १३ | २९ |
| १४ | २९ | १४ | २९ |
| १५ | २७ | १५ | २७ |
| १६ | १६ | १६ | १६ |
| १७ | २७ | १७ | २७ |
| १८ | २६ | १८ | २६ |
| १९ | २१ | १९ | २१ |
| २० | ४२ | २० | ४२ |
| २१ | १६ | २१ | १६ |
| २२ | १ | २२ | १ |
| २३ | ११ | २३ | ११ |
| २४ | ४३ | २४ | ४३ |
| २५ | २५ | २५ | २५ |
| २६ | ३२ | २६ | ३२ |
| २७ | २५ | २७ | २५ |
| २८ | ४६ | २८ | ४६ |
| २९ | ११ | २९ | ११ |
| ३० | ३८ | ३० | ३८ |
| ३१ | ४२ | ३१ | ४२ |
| ३२ | ३ | ३२ | ३ |
| ३३ | २६ | ३३ | २६ |
| ३४ | २४ | ३४ | २४ |
| ३५ | १७ | ३५ | १७ |

| श्लोकांशः | पृष्ठ | श्लोकांशः | पृष्ठ |
|-----------|-------|-----------|-------|
| ३६ | ३८ | ३६ | ३८ |
| ३७ | ४४ | ३७ | ४४ |
| ३८ | ३६ | ३८ | ३६ |
| ३९ | ८ | ३९ | ८ |
| ४० | २५ | ४० | २५ |
| ४१ | २२ | ४१ | २२ |
| ४२ | ४२ | ४२ | ४२ |
| ४३ | ३६ | ४३ | ३६ |
| ४४ | ३९ | ४४ | ३९ |
| ४५ | ३७ | ४५ | ३७ |
| ४६ | ३३ | ४६ | ३३ |
| ४७ | ३७ | ४७ | ३७ |
| ४८ | १७ | ४८ | १७ |
| ४९ | १४ | ४९ | १४ |
| ५० | ५ | ५० | ५ |
| ५१ | ३६ | ५१ | ३६ |
| ५२ | २२ | ५२ | २२ |
| ५३ | १४ | ५३ | १४ |
| ५४ | ४ | ५४ | ४ |
| ५५ | ३ | ५५ | ३ |
| ५६ | ४ | ५६ | ४ |
| ५७ | ५ | ५७ | ५ |
| ५८ | ३ | ५८ | ३ |
| ५९ | ४२ | ५९ | ४२ |
| ६० | ४७ | ६० | ४७ |

| श्लोकांशः | पुटम् | श्लोकांशः | पुटम् |
|-----------------------|-------|------------------|-------|
| * नाडिकोनयुते | ३५ | विम्बान्तरोनं | २८ |
| * नाड्यो गत्यन्तर | ३३ | * विम्बान्तरोन | २७ |
| * नारायणस्य | ४७ | भक्ता मानदले | ४४ |
| नार्थ गतो | १२ | भाव्यधांश | १८ |
| नृपागैः स्वामि | ११ | भार्कवर्गैक्य | २० |
| पदं विम्बान्तरं | ४५ | भार्कवर्गैक्य | १९ |
| पदाधिक्ये | ३७ | भाशाङ्कुभा | " |
| * परमप्राप्त | २७ | भेदधनीमूल | ४३ |
| परशङ्कुहता | ३३ | भौमादेर्हगति | ३४ |
| परीक्षयोपदेश | ६ | * मध्यकाल | ३६ |
| पर्वान्ते तद्विहीन | २९ | * मध्यलम्ब | " |
| * पर्वान्ते स्पर्शा | ३६ | मद्राड् | २३ |
| पञ्चच्छायाहता | १५ | मध्याह्नकाल | १७ |
| पलभाया | १७ | मध्याह्नकाले | १८ |
| पश्चिमादि | ७ | मध्याह्नकाले | २० |
| * पूर्वापरघटी | ३६ | मनोमुकुर | १ |
| * पूर्वे क्षेपेऽल्पके | " | मन्दस्फुटात् | २१ |
| प्रणिपत्य परं | १ | मूलं दोर्ज्या | १४ |
| प्रमयोनो | १९ | मृगकक्ष्यादि | ८ |
| प्रान्वल्लब्धं | ४३ | यच्च त्रिज्याप्त | ३७ |
| * बाणध्वान्मध्य | ३६ | यत्तल्लिप्ता | ७ |
| बाला ननु श्री | ६ | यदा तदा | ४४ |
| * विम्बान्तरं तु | ३६ | यदाल्पगति | २५ |
| * विम्बान्तरं स्फुट | २७ | या ग्राह्यकोटि | ३७ |
| विम्बान्तरं स्फुट | " | युक्त्या भिन्न | २५ |
| * विम्बान्तरकृति | ३६ | * युगयुक्ते | २७ |

| श्लोकांशः | पुटम् | श्लोकांशः | पुटम् |
|-------------------|-------|---------------------|-------|
| युगयुद्धमध्य | २९ | विघटी क्रम | २९ |
| युगमौजपदगे | १५ | विदिकक्षेपे | ४० |
| योगं द्विष्ट | ४२ | विधोः शृङ्गोन्नति | ४५ |
| * योगमूलं | ९ | * विघटी स्वमृणं | २७ |
| योगी रक्तो | ३२ | विश्वघ्नो युगण | ३ |
| * योगे गतैष्य | २६ | विष्कम्भाद्या | १२ |
| * रेवस्तैक्ष्ण्य | २८ | वैधृतः कोटि | ४० |
| रेवः स्वद्वादश | " | वैष्णवेनाच्युत | ४७ |
| रविदोर्ज्या | १४ | व्यर्केन्दुकोटि | ४४ |
| राश्यन्त्यांगो | ६ | व्यर्केन्दुदोर्ज्या | " |
| राहुकेत्वाभिमुख्य | ३९ | व्यर्केन्दुदोर्ज्या | ४५ |
| रूपनागाभ्र | ४४ | व्यर्केन्दो युगम | " |
| लक्षणे कान्ति | ३९ | व्यर्केन्दो | १२ |
| लक्ष्माभावे | ४२ | * व्यस्तं कुर्यात् | ३३ |
| लग्नेष्टग्रह | ३२ | व्यस्तं कृत्वा | १८ |
| लग्नोन्नग्रह | ३३ | व्यस्तं तत्रैव | १७ |
| लग्नोन्नग्रह | " | व्यस्तं तत् | ३२ |
| लब्धचापमपि | ३१ | व्यस्तं तत् | ३४ |
| लब्धाः शीघ्र | २१ | * व्यस्तं वा | २६ |
| लब्धोनास्त्रि | ११ | व्यस्तदिकः | ३७ |
| लम्बलब्ध | ९ | व्यस्तमस्तेन | १६ |
| लम्बलिप्ता | ३३ | व्यस्ताशमाह | ३५ |
| लम्बान्तराद् | ३४ | * व्यस्ते तूहित | २४ |
| लम्बनं सज्जनं | २३ | व्यस्ते भातो | " |
| वन्धा जयश्री | ६ | शङ्कुत्रिजीव | १८ |
| वलनज्येन्दु | ४५ | शङ्कुभाभ्यां | २३ |

कथा पत्रम्
KATHA

5305

| श्लोकांशः | पुटम् | श्लोकांशः | पुटम् |
|---------------------|-------|--------------------|-------|
| शतमदोर्ज्या | ९ | स्त्रीवालकन्यका | ६ |
| शतमदोर्ज्या | ११ | स्थित्यर्थ | ४४ |
| शतमाद् | ११ | स्थित्यर्थनाडिका | २८ |
| शतमा स्वान्त्य | २७ | * स्थित्यर्थमध्य | ११ |
| शतमो मान्द | ११ | * स्थित्यर्थलम्बन | ३६ |
| शरोत्कृत्यं | २३ | * स्फुटक्षेपौ | ३५ |
| शीमदोर्ज्या | ११ | स्फुटाः स्युर्लम्ब | ३४ |
| शैलाश्चैले | २६ | स्वधृत्यंश | २ |
| * पथ्या भक्त | ४७ | स्वदेशपलभा | ७ |
| संस्कृतः कोटिजः | ९ | स्वर्णं शङ्कुभयो | १८ |
| संस्कृता विषु | २० | स्वर्णत्वेऽर्क | १३ |
| सप्तचक्रो | ८ | स्वहारकाप्ता | ३० |
| सप्तस्वरास | ३ | स्वास्तकालात् | २४ |
| * स बाणवर्गो | ३६ | स्वोच्चोन्न | ८ |
| * साक्षन्वर्थाश | १४ | हता त्रिशैल | २० |
| * सार्कस्य त्रिष्नी | ३३ | * हारोऽन्येषां | ९ |
| सा स्वद्रादश | १८ | हारौ रक्ष्यौ | १० |
| सुरूपगोपाय | १५ | हिमरुङ्गनितरां | ३२ |
| * सोमश्शशाङ्क | ४७ | हृद्यैर्युक्ति | ४६ |

5305

IN THE PRESS

1. Bhojanakutūhala (Dietetics) of
Raghunātha. Part. II.
2. Sarasvatikapṭhābharāṇa (Grammar) of Bhoja
with the commentary Hṛdayahāriṇi by
Daṇḍanāthanārāyaṇa Part. V.
3. Prakriyāsarvasva (Grammar) by Nārāyaṇa
Bhaṭṭa. Part. V.
4. Mimāṃsāslokaṽrtika of Kumārilabhaṭṭa
with the commentary Kāśikā
by Sucaritamīśra. Part. IV.
5. Aṅkaśāstra. (Jyotiṣa)
6. Twenty Prabandhas (Campus) of Nārāyaṇa
Bhaṭṭa.
7. Nilakaṭṭhasandeśa
8. Śṛṅgārasundarabhāṇa by Īśvara Śarma
9. Brahmādvaitaparakāśikā
10. Santanagopālaprabandha
11. Vasumaticitrasenīya by Appayya Dikṣita
12. Citraratnākara by Cakrakavi
13. Śriciḥṇakāvya by Śrikrṣṇalīlāśuka

READY FOR THE PRESS

1. Aitareyāranyaka (Veda) with the commen-
tary Mokṣapradā of Ṣaḍguruśiṣya.
2. Kalaśacandrikā. (Tantra).

विनीतो भवतः)

नागराजन्,

संस्कृत-संस्कृत

कथापत्रम्।
KATHA

KATH